

---

*Диктатурадан
Демократияга*

Джин Шарп

Originally published as

*From Dictatorship to Democracy:
A Conceptual Framework for Liberation*

Gene Sharp

The Albert Einstein Institution
427 Newberry Street
Boston, MA 02115-1801, USA
Tel: USA 617-247-4882
Fax: USA 617-247-4035
E-mail: einstein@igc.org
Websites: www.aeinstein.org,
www.gensharp.com

Баш сөз

Көптөгөн суроолордон мени бир топ жылдар бою диктаторлукту кантип алдын алуу же түп-тамыры менен жоготуу керек? деген суроо көпчүлүк даражада кызыктырып келген. Мындай нерселерге адамзаты бийлик алдында болбош керек жана мындай режим аркылуу жок кылынбашы зарыл деген ишенимге аз-аздап үйрөнүшөт. Бул ишенич адамдын эркиндигинин маанилүүлүгү жана диктаторлуктун табияты (Аристотелден баштап тоталитаризмдин анализине чейин), ошондой эле диктатуранын тарыхы менен бекемделген (айрыкча нацисттик жана сталиндик түзүлүштөр).

Бир нече жылдан кийин мен концентрациондук лагерлерде тирүү калган бир аз адамдар менен катар, нацисттик өкмөттүн тушунда жашаган жана запкы жеген адамдар менен жолугушуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болдум. Норвегияда мен нацисттик башкарууга туруштук берген жана тирүү калган адамдарды жолуктуруп, кимдер курман болгондугун билдим. Мен нацисттик көөгөйдөн качып кете алган жана ага жардам берген еврейлер менен сүйлөштүм.

Ар түркүн өлкөлөрдөгү комунисттик башкаруунун террору жөнүндө маалыматтар адамдар менен жеке баарлашууга караганда китептерден көбүрөөк алынган. Бул системанын үрөй учурган окуялары менин көз алдымда айрыкча курч тартылды, себеби диктатура куугунтуктоо жана эксплуатация менен эркиндик үчүн күрөш алдындагы көрүнүшкө байланышкан эле.

Акыркы он жылдыктарда диктатуралык башкаруунун Панама, Польша, Чили, Тибет жана Бирма сыяктуу мамлекеттериндеги адамдардын визиттеринин натыйжасында азыркы диктатуранын маңызы реалдуураак болуп калды. Кытайлык комунисттик агрессияга каршы күрөшкөн тибеттиктерден, 1991-жылдын августундагы компромиссиз төңкөрүштө жеңишке ээ болгон орустардан жана милитаристтик түзүлүштүн кайтып келишине тынчтык жолу менен тоскоолдук кылган тайлыктардан мен диктатуранын каардуу табиятына байланышкан ары жагымсыз тажрыйбага ээ болдум.

Муң сезими жана мыкаачылыкка каршы кыжырлануу менен бирге укмуштай эр жүрөк эркектер менен аялдардын астыртан баатырлыгы, кээде коркунуч дагы деле эп болгон жана эр жүрөк адамдардын соккуга туруктуулугу бекем болгон жерлерге сапар тартуу күчөгөн. Булар Нуриеге бийлигинин алдындагы Панама, советтик репрессиядагы Вильнюс жана Рига, эркиндиктин

майрамдык демонстрациясындагы Пекиндин Тианмендик аянтындагы бронетранспортерлор баштаган ошол капсаландуу түн жана «бошотулган Бирмадагы» Манерплаунун жунглисиндеги демократиялык оппозициянын штабдары болгон.

Кээде мен курман болгондордун Вильнюстагы телемунарасына жана көрүстөнүнө, Ригадагы коомдук паркына, түндүк Италиядагы Феррар аянтындагы фашисттердин режимин каршы болгондорду бир катарга тизип атууга алган жана өтө жаш курман болгондордун денелери толгон Манерплаудагы жөнөкөй көрүстөндөр жайгашкан жерлерге барып турчумун. Ар бир диктатуранын өзүнүн артында калтырган кайгылуу изинин натыйжасы-көптөгөн өлүмдөр жана кыйроолор. Бардык бул тажрыйбалардан сырткары тиранияны алдын алууга мүмкүндүгү, тиранияга каршы натыйжалуу күрөш өз ара массалык күрөшсүз эле өтө тургандыгын, диктатураны четтетүү менен бирге жаңысынын очоктолушун алдын алууга боло тургандыгына бекем ишенич түптөлүп жатат.

Мен аз сандагы адам жашоосунун жана запкынын баасы менен диктатураны натыйжалуу кулатуунун эң эффективдүү жолдорун ынтаа коюп ойлонуштурууга аракет кылдым. Ошентип, мен өзүмдүн окуумду диктатуранын, карама-каршылык кыймылынын, революциянын, саясий умтулуунун, өкмөттүк бийликтин жана айрыкча практикалык зордуксуз күрөштөн бир нече жылдан кийин пайдаландым.

Берилген басылма булардын бардыгынын жыйынтыгы болуп эсептелет. Ал кынтыксыз дегенден алысмын. Бирок, боштондук кыймылын ишке ашырууну камкордукка алуу жана пландаштыруу үчүн абдан күчтүү жана эффективдүү болгон директиваларды сунуш кылышы мүмкүн.

Бул китептин көңүл борборунда сөзсүз жана аң-сезимдүү түрдө диктатураны кантип жок кылуу жана жаңысынын пайда болушун алдын алуу жалпы проблема катары козголот. Мен белгилүү бир мамлекет үчүн деталдуу анализ жана сунуштарды иш жүзүнө ашырууга милдетүү эмесмин. Ошентсе да, бул жалпы анализ адамдар, тилекке каршы, азыркы тапта диктаторлук башкарууга туш болгон мамлекеттер үчүн пайдалуу болушу мүмкүн. Алар бул анализди тескөөнүн олуттуулугуна ошол кырдаалга жана сунуштардын көлөмүнө жараша муктаж болушат. Ал эми бул алардын боштондук күрөшүндө берилиши жана пайдаланылышы мүмкүн.

Мен бул китепти бир канча себептерден улам жаздым. Брюс Дженкинс, менин башкы жардамчым, так сунуштамасынын жардамы менен тексттин мазмунудагы жана баяндоосундагы (сунуш берүүнүн тагыраак жана даана кеңештери үчүн) кемчиликтерди, татаал түшүнүктөрдү (айрыкча стратегияларга байланыштуу), курамдык кайра уюштурууну жана редакторлук оңдоолорду аныктагандыгы менен баа жеткис салым кошту. Ошондой эле Стивен Коудинин редакторлук көмктөштүгүнө ыраазычылык билдирем. Доктор Кристофер Крюглер жана Роберт Хелви абдан маанилүү пикирлерин жана кеңештерин айтышты. Доктор Хэзел Макферсон жана доктор Патрисия Паркман Африкадагы жана Латин Америкасындагы күрөш тууралуу маалымат менен камсыз кылышты. Ошентсе да, бул иш үчүн мындай кеңири жана баалуу колдоо пайдалуу болгону менен, анда камтылган анализ жана корутунду менин жоопкерчилигим алдында болду.

Бул анализдин бир да жеринде диктатор тарабынан чакырык жеңил жана акысыз кыйноо болот деп мен болжолдогон эмесмин. Күрөштүн бардык формалары татаал жана өзүнүн баасына ээ. Диктаторлор менен салгылашуу, албетте, өзүнүн артынан курмандыктарды алып келет.

Бул анализ диктаторлуктун бүтүшү менен башка бардык проблемалар да жок болот деген бүтүмгө такабаш керек. Бир режимдин кулашынын натыйжасы утопияны алып келбейт. Барынан мурда, бул татаал иш жана жөн гана социалдык, экономикалык жана саясий мамилелерди куруунун узак аракеттери жана акыйкатсыздыктын, куугунтуктоонун башка формалары үчүн жол ачат. Диктатураны кандайча жокко чыгаруунун бул кыскача изилдөөсү кулчулукта жашап жана эркиндикке чыккысы келген адамдар үчүн пайдалуу болот деген ишеничтемин.

Джин Шарп.

Глава 1

Реалдуулукта диктатура менен кагылышуу.

Акыркы жылдарда ички жана сырткы түрдөгү ар түрдүү диктатуралык режим мобилдүү адамдар менен кагылышуу аркылуу кыйрап же олку-солку боло баштады. Бекем жана күч жеткис катары каралган мындай режимдердин айрымдары адамдардын саясий экономикалык жана социалдык карама-каршы аракеттерине туруштук берүүгө жөндөмсүз болуп чыга келишти.

1980-жылдан баштап диктатура негизинен эстонияда, Латвияда. Польшада, чыгыш Германияда, Чехословакияда, Словенияда, Филиппинде кыйрады. Зордуксуз туруштук берүү Непалда, Замбияда, Түштүк Кореяда, Чилиде, Аргентинада, Гаитиде, Бразилияда, Уругвайда, Малавиде, Болгарияда, Венгрияда, Заирде, Нигерияда, мурунку Советтер Союзунун айрым бөлүктөрүндө(Мамлекеттик төңкөрүш жасоо аракетинен улам 1991-жылдын август айында диктатуранын үстүндөгү жеңиште манилүү роль ойногон) демократизациялоо кыймылына көмөк болгон.

Бардыгына кошумча, акыркы убакта массалык саясий каршылык көрсөтүү¹ Кытайда, Бирмада, Тибетте пайда болду. Бул күрөш диктатуранын жана оккупациянын бийлигине чекит койбосо да, дүйнөлүк коомчулукка репрессиялык режимдин каардуу табиятын ачып берди жана элдерди күрөштүн формасынын баалуу тажрыйбасы менен камсыз кылды.

Жогоруда аталган мамлекеттердеги диктатуранын кыйрашы, албетте, алардын коомундагы башка проблемаларды жогото алган жок: кедейчилик, кылмыштуулук, бюрократиялык чыйраксыздык жана айлана чөйрөнүн бүлгүн абалы көбүнчө каардуу режимдин изин улады. Ошентсе да бул диктатуранын кулашы минималдуу деңгээлде терапия кумандыгынын запкысын сыртка көтөрдү жана бул мамлекеттердин коомунун кайра түзүлүшүнө, демократияга

---

¹ Берилген контекстте пайдаланылган термин Роберт Хелви тарабынан киргизилген. «Саясий каршылык көрсөтүү» - бул күрөштүн зомбулуксуз методу(протест, биргелешкен аракеттерден жана интервенциядан баш тартуу), ал компромиссиз жана активдүү түрдө саясий максатта колдонулат. Термин пацифизм жана моралдык же диний «зордуктан баш тартуу» менен күрөшүүдө тендик жана зордуксуз күрөштүн методдору аркылуу түзүлгөн тартипсиздикке, бурмалоочулукка жооп катары пайда болгон. «Каршылык көрсөтүү» - баш ийбөө аркылуу бийликке атайлап чакырыкты, капитуляцияга жол бербөөнү билдирет.

«Саясий каршылык көрсөтүү» айланадагы кырдаалды сүрөттөйт, анда саясий иш-аракеттер максат (саясий бийлик) катары берилет. Термин калктын колдон келген иш-аракеттерин принциптүү түрдө өкмөттүк ведомстволордун үстүндөгү диктаторлук көзөмөлдөн арылтуу максатында пайдаланылат.

болгон багытка, атуулдардын жеке эркиндигине жана социалдык акыйкаттуулугуна жол ачты.

Узак убакыт аралыгында камтылган проблема.

Акыркы он жылдарда дүйнөдө чындыгында демократизацияга, эркиндикке болгон илгери умтулуу пайда болду. Freedom House нин (Фридом Хауз) жыл сайын саясий укутардын жана атуулдук эркиндиктердин жүргүзгөн эл аралык китепте саясий каршылык көрсөтүү, зордуксуз туруштук берүү жана тынчтык жолу менен күрөш маанилеш каралат, ошентсе да акыркы эки термин негизинен максаттардын (социалдык, экономикалык, психологиялык ж.б.) чоң көлөмү менен болгон күрөшкө таандык.

Изилдөөнүн пикири боюнча, акыркы 10 жылда дээрлик өнүккөн «эркин» мамлекеттер катары өзгөчө бөлүнүп каралган.²

	Эркин	Жарым-жартылай эркин	Эркисиздер
1974	41 (27%)	48 (32%)	63 (41%)
1984	53 (32%)	59 (35%)	55 (33%)
1994	76 (40%)	61 (32%)	54 (28%)
2004	89 (46%)	54 (28%)	49 (26%)

Ошентсе да, бул позитивдик багыт терапиянын эзүүсүнүн алдында дагы деле жашап жаткан адамдардын көп саны менен түмөндөлөт. 1993-жылдын январында дүйнөлүк калктын мамлекеттерде жана аймактарда 5.45 млн. түзгөн 31%ы «эркисиздер»³ катары эсептелип, саясий укуктардан жана атуулдук эркиндиктерден чектелген. «Эркисиздер категориясындагы» 38 мамлекет жана 12 территория бир катар согуш диктатурасы (Бирма, Судан), салтык репрессиялык

² Freedom House (Фридом Хауз), (Дүйнөдөгү эркиндик) – « Саясий укутардын жана атуулдук эркиндиктердин ар жылы изилдөөсү», 1992-1993 (Нью-Йорк Фридом Хауз, 1993), 66-б.

(1993 сандары 1993-жылдын январь айына) 79-80-б. «эркин», «жарым-жартылай эркин», «эркисиздер» категориясын баяндоо менен.

³ Фридом Хауз, « Дүйнөдөгү эркиндик», 4-б

монархия (Сауд Аравиясы жана Бутан), бийликтеги саясий партиялар(Кытай, Ирак, Түндүк Корея), чет өлкөлүк оккупанттар (Тибет жана Чыгыш Тимор) тарабынан башкарылат же өткөөл стадиясында турушат.

Бүгүнкү күндө көптөгөн мамлекеттер тез арадагы экономикалык, саясий жана социалдык өзгөрүү абалында турат. Акыркы 10 жылда «эркин» мамлекеттердин саны көбөйсө да, көптөгөн адамдар мындай тез жана маңыздуу бурулуштардын бет алдында карама-каршы багыт алып Жана диктатуранын жаңы формаларында жашай баштайт дегенг коркунуч бар. Соуш чакырыктары, амбициоздук индивидумдар, шайланан бийликтер жана доктриналык (теологиялык) саясий партиялар өз бийлигин кайрадан көтөрүп чыгуу мүмкүнчүлүгүн издей башташат. Мамлекеттик төңкөрүштөр кала берет жана кадыресе иш катары жүрө берет. Адамдардын көп сандаган негизги адамдык жана саясий укутарынын бузулушу улана бермекчи.

Тилекке каршы, өткөн чак дагы деле биз менен бирге. Диктаторлуктун проблемасы абдан терең. Көптөгөн мамлекеттерде адамдар он жылдап, жада калса кылымдап ички жана сырткы тектеги каардуу заманды башынан өткөрдү. Бир жагынан бийлик структураларына жана башкаруучуларга кыңк этпестен баш ийүү көп убакыттарга ынандырылат. Өзгөчө учурларда, социалдык, саясий, экономикалык, ал тургай диний коомдук уюмдар – мамлекеттик көзөмөлдүн алкагынан сырткары – атайын алсыздандырылган, жаңы мажбурлоого алган уюмдарга бекитилип берилген же алмашууга чейин барган. Өз кезегинде булар коомду башкаруу үчүн мамлекет же башкаруу партиясы тарабынан пайдаланылган. Калк бат-баттан майдаланып турат (сырттан обочолонгон индивидуумдардын массасына айланат), эркиндикке жетүү үчүн башкалар менен бирдикте иштөөгө, бири-бирин ишенбей, же өзүнүн жеке демилгеси менен чоң бир нерсе жасоого жөндөмсүз боло башташат.

Жыйынтыгы күн мурунтан белгилүү: калк алсызданып бара жатат, өзүнө болгон ишеничке мажбур жана каршылык көрсөтүүгө жөндөмсүз. Адамдардын жүрөгүнүн үшү алынган, анткени жек көрүүсүн , эркиндикке болгон көксөөсү тууралуу достору, ал тургай үй-бүлөсү менен да ой бөлүшө албайт. Адамдар көпчүлүгү каршылашууну ачыкка чыгаргандан коркушат. Кантсе да, эмне пайдалуураак болмок эле. Анын ордуна алар максатсыз запкы жана үмүтсүз келечек менен кагылышат. Өткөн убактарда айрымдары, мүмкүн, каршылык көрсөтүүгө аракет кылышса керек. Же алсыз массалык нааразычылык билдирип

демонстрация өткөргөндүр. Балким, кайратынын бекемдиги – убактылуу көрүнүштүр. Башка учурларда, бөлөк адамдар жана кичине топтор эр жүрөк, бирок эч натыйжага алып келбеген иш-аракеттерди, кандайдыр бир принцип же жөн гана чакырык үчүн жасашы мүмкүн. Ошенткен менен, мотивдер канчалык мыкты болбосун, мындай каршылык көрсөтүү актылары диктатураны, адамдагы коркуу сезимин жана баш ийүүчүлүк адатын жоготуу үчүн жетишсиз өбөлгө. Өкүнөрлүк, бирок бул актылар жеңишти же болбосо үмүткерликти эмес, тескерисинче андан да көп запкыларды жана өлүмдөрдү алып келмек.

Зордук-зомбулук аркылуу келген эркиндик

Мындай кырдаалда эмне кылынышы керек? Айкын мүмкүндүктөр пайдасыз сыяктуу. Конституциялык жана мыйзамдык бөгөттөр, соттун чечимдери жана коомдук пикир адатта диктатура тарабынан этибарга алынбайт. Мыкаачылыкка, кыйноого, жоголуп кетүү жана өлтүрүп салуу жооп кылуу менен адамдар көпчүлүк убакта диктаторлукту да зордук-зомбулук менен жоготууга болот деген бүтүмгө келиши түшүнүктүү. Каарданган курмандыктар кээде күчтөрдүн айырмачылыгына карабастан өздөрү топтой алган бардык зомбулук жана согуштук иш-аракеттер менен каардуу диктаторлорго каршы уюшулган күрөш жүргүзүшөт. Бул адамдар кайраттуулук менен өз өмүрүнө коркунуч алып келишет. Алардын жетишкендиктери абдан бийик, бирок чанда гана жеңишке жана эркиндикке ээ болушат. Зордукчул көтөрүлүштөр катал репрессияга чейин жетет, анын натыйжасында эл мурдагысынан да алсызданат.

Зордук-зомбулук каражатын тандоо наркы кандай гана болбосун, бир нерсе түшүнүктүү - *зомбулук методдоруна ишеним келтирүү менен кимдир-бирөө күрөштүн өзгөчө тибин тандап алат, аны менен катар эзүүчүлөр артыкчылыкка үстөмдүк кылышат.*

Диктатуралар зомбулукту пайдалануу, бардыгын талкалоо аркылуу көп нерсе менен камсыз болушат. Демократтар канчалык узак же убактылуу күрөштү улантпасын, акыры келип каардуу согуштук чындыктан кутулуу мүмкүн эмес. Диктаторлордо ар убакта согуш техникасы, согуш куралдары, транспорту, согуштук күч өлчөмү мыкты даярдыкта. Эрдигине карабастан, демократтар аларга тең келе албайт.

Кадимки согуш көтөрүлүшү чыныгы деп таанылбаса, айрым диссиденттер андан соң партизандык согушка баш багышат. Бирок, партизандык согуш качандыр-бир убакта гана болбосо, дээрлик азап тарткан калк үчүн пайдага же демократиягша жеткирбейт. Өздөрүнүн адамдарынын арасынан көп курман болгондорго карап салыштырганда, партизандык согуш абдан бекем тенденцияны берген анык чечим боло албайт. Мындай техника – колдоочу теорияга, стратегиялык анализге жана кээде эл аралык жардамга карабастан, кыйроого каршы гарантия эмес. Партизандык жүрүштөр адатта көп убакытка созулат.

Ийгиликтүү партизандык күрөштүн да маанилүү жана узак убактылык негативдүү структуралык түбү бар. Натыйжада, атакага алынган режим дароо эле күчтүү диктаторлукка айланат. Эгер партизандык отряддар акыры жеңүүгө тура келсе да, жаңы режим баары бир диктаторлук күчтүү системага алмашат. Себеби, ошол процесстин ичинде согуш күчтөрү кайраттанат, көз карандысыз коомдук топтор жана уюмдар алсызданат же жоготулат, ал эми булар демократиялык коомду түзүү жана сактоо үчүн манилүү компоненттерден. Диктатуранын каршылаштары башка жол издөөгө аргасыз.

Төңкөрүштөр, шайлоолор, чет өлкөлүк куткаруучулар

Диктатурага каршы согуш төңкөрүштөрү көңүл иренжиткен режимди талкалоонун эң оңой жана абдан тез жолу сыяктуу өңдөнөт. Бирок мындай техника менен абдан олуттуу проблемалар пайда болот. Эң манилүүсү, эл жана элитанын ортосундагы бийликти бөлүштүрүү өкмөттүн жана согуштук күчтөрдүн көзөмөлүнүн үстүндө болот. Өзүнчө персондорду башкаруу посттору менен аралаштыруу барынан мурда башка топко – алардын ордук ээлөө милдетин бериши мүмкүн. Теоретикалык жактан, бул топ өз иш-аракеттеринде чыдамдуураак болушу жана демократиялык реформаларды чектелүү санда ишке ашыруу талап кылынат. Ошентсе да, натыйжада бардыгы тескерисинен чыгып калу коркунучу бар.

Өз позициясын бекемдегенден кийин, жаңы бийлик мурдагыдан да аеосуз жана чапчак болушу мүмкүн. Акырында чоң үмүткө эгедер болгон жаңы бийлик демократияга жана адам укугуна ишара кылбастан өз билгенин жасоо

жөндөмүнө ээ болот жана бул диктаторлук проблемасынан чыгуунун жеткиликтүү жолу болбойт.

Маанилүү саясий өзгөрүүнүн инструменти катары болгон шайлоо диктатурада алгылыксыз. Айрым диктаторлук режимдер, маселен мурдагы Советтер Союзунун чыгыш бөлүгүндөгү өлкөлөр демократияга жетүүнүн кыймылына өтүштү. Бирок, мындай шайлоолор диктаторлор кылдаттык менен тандап алган кандидаттарга коомдук добуш алуу үчүн плебисциттер тарабынан катаал көзөмөлгө алынат. Кысымдын алдында диктаторлор жаңы шайлоого макул болгону менен, кийин башкаруу постторуна өзүнүн марионеттик штаттык кызматкерлерин коюу үчүн шайлоонун жыйынтыгын жең алды жасап коюшат. Эгер оппозициядагы кандидаттар шайлоого кое берилсе жана чындыгында шайланса, жыйынтыктары жөн гана жокко чыгарылып, ал эми «жеңүүчүлөр» коркутулат, камалат же өлүм жазасына да тартылат. Мындай окуя 1990-жылы Бирмада жана 1993-жылы Нигерияда болуп өткөн. Диктаторлор өз бийлигине шек келтирген шайлоого жол бербейт жана кызыкдар эмес.

Катаал диктатуранын кысымынын алдында азыр көптөгөн адамдар азап татып жатышат же эзилүүчүлөр өздөрүн бошото алганга ишенбей, камакка алынуудан коркуп жашырынууда. Бул адамдар боштондукка чыгууну башкалардын кийилигишүүсү аркылуу гана боло тургандыгына ишенүүдө. Бул адамдар сырткы күчтөргө ишеним артышат. Алар, эзилүүчүлөр эффективдүү аракетке жөндөмү жок дегенге ишенишет, кээде мындай ой белгилүү бир убакыт аралыгында туура. Белгилүү болгондой, көп убакта эзилген эл күрөшүүнү каалабайт жана убактылуу даяр эмес, себеби анда аеосуз диктатура менен бетмебет кагылышуудагы өз күчүнө болгон ишеним жетишсиз, өзүн сактап калуунун жолун билбейт. Ошондуктан, дээрлик эл башкалардык боштондугуна үмүт кылышары түшүктүү. Мындай сырткы күч «коомдук пикир», БУУ, өзүнчө мамлекет же эл аралык экономикалык же саясий санкциялар болушу мүмкүн.

Мындай сценарий ыңгайлуу көрүнүшү мүмкүн, сырткы куткаруучуга болгон мындай үмүткө байланыштуу олуттуу проблемлар бар. Бул сыяктуу ишеним толук түрдө негизсиз болуп калат. Адатта эч кандай чет өлкөлүк куткаруучулар пайда болбойт, а эгерчет өлкөлүк мамлекет бөтөн аймакка басып кирсе, мындайга, мүмкүн, ишенип кереги жок.

Чет өлкөлүк интервенцияга ишенүүгө тиешелүү болгон бир канча жагымсыз белгилерди төмөндө бөлүп кароого муктажбыз:

- Көпчүлүк учурда чет өлкөлүк мамлекеттер өздөрүнүн экономикалык же саясий кызыкчылыктарын көздөөдө диктаторлукка жол берет же жакшы колдоо көрсөтүшөт.
- Чет өлкөлүк мамлекеттер диктатурага каршылык көрсөткөн адамдарды убадасын аткаруу жана аларга бошонууга жардам берүү үчүн колуна салып берет.
- Айрым чет өлкөлүк мамлекеттер диктатурага каршы иш-аракеттерди өздөрүнүн экономикалык, саясий же өлкөнүн үстүндөгү согуш көзөмөлү үчүн жасашы мүмкүн.
- Эгер эл аралык кыймыл диктатуранын бекемдигин алсыратып, көңүлдү режимдин катаал табятына ортоктоп баштаса, чет өлкөлүк мамлекеттер орундуу максаттар үчүн активдүү тартылышы мүмкүн.

Диктатуралар көбүнчө өзүнүн өлкөсүндөгү сырткы бийликтин таркалышынын

аркасында күн көрөт. Калк жана коомчулук диктаторлуктун олуттуу тынчын алуу үчүн өтө алсыз, байлык жана бийлик бир аз адамдардын колунда гана топтологон. Ошентсе да, диктатура башка мамлекеттер менен кызматташтыктан пайда өөнөй алат же кандайдыр-бир жол менен эр аралык күчтөр тарабынан алсыздандырылат, анын жашоосу түздөн-түз сырткы факторго кө каранды.

Эл аралык кысым абдан пайдалуу болушу мүмкүн, бирок ал абдан күчтүү сырткы каршы аракет көрсөтүү уюмдары аркылуу колдоого алынышы зарыл. Анда, маселен, эл аралык экономикалык бойкоттор, дипломатиялык байланыштарды үзүү, эл аралык уюмдардан чыгаруу, Бириккен Улуттар Уюмунун мүчөлөрүн талкууга алуу жана ушул сыяктуулар жакшы жардам бериши мүмкүн. Ошентсе да, башкалар тарабынан жасалган абдан күчтүү сырткы каршы аракет көрсөтүү демилгелери ишке ашпай калат.

Каардуу чындыктын бет алдында.

Корутунду абдан катаал болот. Кимдир-бирөө диктаторлук режимди эффективдүүрөк жана өтө бийик эмес баада кулаткысы келген убакта, 4 бөлүнгүс маселени эсине алышы керек:

- Эзилген элдеги чечкиндүүлүктү, өзүн-өзү сыйлоону, каршылык көрсөтүү билгичтигин бекемдөө зарыл.
- Бийликтин кысымы астында турган элге жардам берүү үчүн көз карандысыз коомдук уюмдарды жаан мекемелерди чыңдоо керек.
- Сырткы мыкты каршылык аракетин көрсөтүүчү үчтү түзүү керек.
- Боштондук боюнча акылга сыйган жана кынтыксыз стратегиялык план иштеп чыгуу манилүү.

Эркиндик үчүн күрөш – салгылашкан топтун өзүн-өзү бекемдөөнүн жана сырткы чыңдоосунун мезгили. Чарльз Стюарт Парнелл 1879 жана 1880 жылдарда өткөргөн ижара көтөрүлүшүндөгү ирландиялык кампанияда төмөндөгүдөй жүрүм-турумга үгүттөгөн:

«Өкмөткө таянуудан майнап чыкпайт. Силер өзүңөрдүн гана чечкиндүүлүгүңөргө ишенишиңер керек. Өзүңөргө-өзүңөр биргелешкен аракеттер менен араңардагы алсыздарды күчтүү кылып жардам бергиле... Бириккиле, өзүңөрдү өзүңөр уюштургула,.. анан силер сөзсүз жеңишке ээ болосуңар...

Силер бул маселени чечүүгө даяр болгон учурда гана ал толук чечилет»⁴

Даанышман стратегияны, тартиптүү жана эр жүрөк күрөштү иш жүзүнө ашырган алдуу, ынанымдуу күч менен кагылышууда диктатура тез арада кыйрайт. Жогоруда саналган минимум 4 пункттун аткарылышы зарыл.

Жогорудагы ой-толгоолор көрсөткөндөй, диктатурадан кутулуу адамдардын өзүн-өзү бошотуу жөндөмүнөн көз каранды. Саясий чакырыу ийгиликтүү өткөндө ж жогоруда белгиленген саясий максаттар үчүн зордук-зомбулуксуз күрөш калктын эркиндигине бул каражаттардын бар экендиги

---

⁴ Патрик Сарсфилд О.Хегарти «Союздун ичиндеги Ирландиянын тарыхы», 1880-1922(Лондон,1952),490-491-б

көрсөтөт, бирок мындай тандоо нормалдуу даражада өнүкпөй калат. Биз бул маселени кийинки главаларда кененирээк карамакчыбыз. Ошентсе да, биз адегенде диктаторлукту жоюнун каражаты болгон сүйлөшүүлөргө көңүл бурушубуз керек.

Глава 2

Сүйлөшүүлөрдүн кооптуулугу

Диктатура менен конфронтациялоонун татаал проблемалары менен кагылышканда(китептин биринчи бөлүмүндө каралгандай), айрым адамдар пассивдүү баш ийүүчүлүккө дуушар болушу мүмкүн. Башкалары демократияга жжетүүнүн перспективасына көзү жетпейт, диктатура менен макулдашуу аркылуу, мүмкүн, кээ бир оң элементтерди сактап калып жана ырайымсыздыкты жоготууга болот деп ишенишет. Чындыгында, жакшы тандап алуу мүмкүнчүлүгүнүн жетишсиздигинде ой жоруунун мындай ыгы көңүлгө жакын.

Катаал диктатурага каршы олуттуу күрөш – жагымсыз перспективалардан. Эмне себептен мындай жол менен баруу зарыл? Диктатуранын акырындап жоюлушуна жол ачууга бардыгы эстүү болуп жана сүйлөшүүнүн ыгын таба алабы? Демократтар диктаторлорду жөнөкөй гумандуулук сезимине, алардын кысымын бир аза жеңилдтип жана акыры демократиянын толук орношуна чакыра алабы?

Кээде бардык бардык чындык бирөөлөр тарапта экендиги талкууланат. Кыязы, татаал кырдаалдарда диктаторлор чын ыкласынан аракет кылганын демократтар аңдабай калса керек? Же мүмкүн, өлкөдөгү татаал кырдаалдан чыгуу үчүн кызыктырса же өзүнө тартса диктаторлор буга кубанат деп кимдир-бирөөлөр ойлойт. Болбосо, диктаторлорго «эч ким уткан жок» дегенди сунуш кылуу менен ар кимиси бир нерсеге ээ болот деп талаш-тартышка алынышы мүмкүн. Эгер демократиялык оппозиция сүйлөшүү аркылуу конфликтти тынчтык жолу менен чечүүнү гана кааласа(бөтөнчө акылдуу инсандар же же башка мамлекет жардам бере алса), андан аркы күрөштүн тобокели жана запкысынан кутулууга жол жок. Согушка караганда, бул зордук-зомбулуксуз согуш татаал болсо да, анын артыкчылыгын табууга болот.

Сүйлөшүүлөрдөн наркы жана чектөөлөрү

Сүйлөшүүлөр – конфликттердеги суроолордун конкреттүү типтеринин пайдалуу куралы жана алар сыймыгышкан учурда тоготпоо же четке кагуу керек эмес. Айрым кырдаалдарда картага негизги суроолор коюлбаса жана

мындайда компромисс ыктуу болсо, сүйлөшүүлөр конфликттерди чечүүнүн манилүү каражаты болушу ыктымал. Эмгек акыны көбөйтүү үчүн көтөрүлүш – конфликттеги сүйлөшүүнүн тура келген ролуна жакшы мисал. Макулдашылган чечим күрөшкөн тараптардын ар биринин сунушу менен кандайдыр-бир маселелерди жакшытууну камсыз кылат. Мыйзам профсоюздары менен эмгек конфликттери катаал диктатуранын жана саясий эркиндикти орнотууну улантууну картага коюлган конфликттеринен кескин айырмаланат.

Диний принциптерге, адам эркиндиктерине же коомдун өнүгүшүнүн келечегине таасир тийгизген картага коюлган маселелер негиздүү болуп эсептелгенде сүйлөшүүлөр өз ара канагаттандыруучу чечимге жетүүнү камсыз кылбайт. Акыркы жылдарга пайдага чечилген бийликке жана демокритияга байланыштуу өзгөрүүлөр гана картага коюлган негизги суроолорду сактап кала алат. Мындай өзгөрүү сүйлөшүүлөр менен эмес, күрөш аркылуу пайда болушу ыктымал. Бул болсо, сүйлөшүүлөр эч качан пайдаланбашы керек дегенди билдирбейт. Андагы негизги проблема мында.күчтүү демократиялык оппозициянын жоктугунан сүйлөшүүлөр катаал диктатураны жоготуунунун реалдуу жолу болбойт. Албетте, сүйлөшүүлөр –бардык нерселерге альтернативасыз.Бийлигине бекемделген диктаторлор өз позициясына ишенүү менен демократ-оппоненттер менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүдө баш тартышат, же сүйлөшүүлөр башталганда , демократ-сүйлөшүүчүлөр көздөн кайым болуп кетишип, алар жөнүндө эч качан кулак чалбай калышат.

Келишимдик боюнча капитуляция

Диктатурага каршы турган жана сүйлөшүүлөрдү жакшы деп тапкан өзүнчө топтор жана адамдар кпчүлүгү жакшы мотивдерге ээ. Айрыкча, катаал диктатурага каршы согуш учу-кыйыры жок жеңиш жылдап созулса,бардык адамдар өздөрүнүн саясий идеясына карабай, тынчтыкты каалашат. Эгер диктаторлордо согуштулук мыктылык жана оппозиция арасында жоготуулар, азап таркандар көп санда болсо, сүйлөшүүлөр демократтар үчүн талаш маселелерден болуп калат. Ошондо, сыноо алдында, зордук-зомбулук жиби үзүлө электе, демократтарда максатын сактап калуу үчүн чоң ынтаа пайда болот.

Демократиялык оппозиция менен диктатуранын сунуш кылган «Тынчтык» сүйлөшүүлөрү чын ыкластан эмес. Диктаторлор өз атуулдары менен согушту токтотуп, зордук-зомбулукту бүтүрсө болот. Алар өз демилгеси менен, эч кандай сүйлөшүү жүргүзбөстөн эле адамдык наркын жана укутарын сыйлап, саясий камалгандарды бошотуп, кыйноолорду, согуш операцияларын токтотуп, өкмөттөн кетип, эл алдында кечирим сураса болмок.

Диктатура күчтүү болгондо, ал эми кыжырданткан каршылаштык Дале болсо, диктаторлор оппозицияны «Тынчтык» себеби менен эпке келтирүүнү каалашы мүмкүн. Сүйлөшүүлөргө чакырык кызыктырарлык болушу мүмкүн, бирок олуттуу коркунучтар сүйлөшүүлөр өтүп жаткан имараттын чегинде күтүлүшү ыктымал.

Башка жагынан, эгерде оппозиция чындап эле күчтүү болсо, бул учурда да диктаторлор өздөрүнүн бийлигин жана байлыгын мүмкүндүктүн болушунча сактап калуу үчүн сүйлөшүүлөргө барат.

Сүйлөшүүлөр учурунда демократтар диктаторлордун атайын койгон тузактарынан сактанышы керек. Негизги маселелерге саясий эркиндикти киргизген сүйлөшүүлөргө чакырууда диктаторлор демократтарды тынчтык жолу менен багынып берүүсүн талап кылат, ал эми диктатуранын зордук-зомбулугу улана берет. Конфликттердин мындай типтеринде сүйлөшүүлөрдүн жалгыз ылайыктуу ролу чечкиндүү күрөштүн акырында пайда болот, анда диктаторлордун бийлиги эффективдүү жоготулат да, алар өздөрүнүн жеке коопсуздугу үчүн эл аралык аэропортко сапар тартуу мүмкүнчүлүгүн издешет.

Сүйлөшүүлөрдөгү күч жана калыстык

Эгер бул ой толгоо сүйлөшүүлөргө кескин комментарий болсо, мүмкүн, аны менен ассоциациялашкан айрым романтика астырт болууга муктаж.

Ойду ачыгыраак түшүнүү үчүн сүйлөшүүлөрдүн аракетин карап чыгуу талап кылынат.

«Сүйлөшүүлөр»- эки тарап тең абалда отуруп, алардын ортосундагы конфликтти, айырмачылыкты чечүүнү жана талкууну билдирбейт. Эки фактыны эске тутуп алуу керек. Биринчиден, конфликтинин, көз караштын жана

максаттардын катыштык калыстыгы макулдашуунун көпчүлүк даражадагы мазмунун аныктабайт, ал ар бир тараптын күчү менен өкчөлөт.

Бир канча татаал суроолорду карап чыгуу зарыл. Макулдашуу өз максатына жеткенде, экинчи тарап өз убадасын бузуп, күч колдонуп макулдаштыкка карабай өз максаттарын көздөп баштаса кийинки тарап эмне кыла алат?

Конфликтти чечүү картага коюлган нарктуулуктун баасы жана суроолордун жетишсиздиги аркылуу чечилбейт.

Алар талкууланып жатканда, сүйлөшүүлөрдүн чыныгы жыйынтыгы каршылашкан топтордун абсолюттук жана катышты күчтөрүнүн баасынан чыгышы мүмкүн. Алардын минималдуу арзыдары четке кагылбашын ишендирүү үчүн демократтар эмне кылуусу тийиш? Өздөрүнүн артында көзөмлдү калтыруу жана демократтарды нейтралдаштыруу үчүн диктаорлор эмне кыла алышат? Башка сөз менен айтканда, эгер келишим макулдашылса, бул эки тараптын күчү бирдей экендигинин баасынын жыйынтыгы жана андан соң кантип ачык күрөштү бүтүрүүнүн жолун издөө аргасы.

Ошондой эле, эмне себептен ар бир тарап макулдашууга жетишүүдөн баш тарткысы келип жаткандыгына көңүл бөлүү керек. Ийгиликтүү сүйлөшүүлөрдө айырмачылыкты бөлө кароо компромисси бар. Ар бир тарап эмнени кабыл алат, жана кабыл албайт деген оюн айтат.

Диктаторлуктун ашепке учурунда, кандай про демократтык күчтөр диктаторлорго багынып берет? Про демократиялык күчтүрдү кабыл алып жатып, диктаорлор кандай максаттарды көздөйт. Демократтар диктаторлорго (же саясий партияларга, же согуш кликасына) келечектеги өкмөттөгү конституционалдык-орнотулган ролду бериши керекпи? Мында демократия кайда?

Сүйлөшүүлөрдө бардыгы жакшы өтүп жатат деп болжодогондо да, сөзсүз түрдө анын натыйжасы кандай тынчтыкты алып келет? Андан кийин жашоо жакшыраак болобу, же начарлап кетеби, эгер демократтар күрөштү баштап же улантып кетсе кандай болор эле? деген суроо берилиши тийиш.

«Макулдашылган» диктаторлор

Диктаторлордун үстөмдүгүнүн негизинде камтылган көптөгөн мотивдери жана максаттары болушу мүмкүн: бийлик, мансап, байлык, коомду кайра реформалоо ж.б. Алардын ар бири эсине тутуп алышы зарыл, эгер алар башкарган постторунан кетсе, булардын эч нерсеси жардам бербейт. Сүйлөшүүлөр болуп калса диктаторлор өз максаттарын сактап калууну көздөйт.

Сүйлөшүүлөрдүн жүрүшүндө кандай гана убадалар сунушталбасын, эч ким эсинен чыгарбашы керек - диктаторлор демократиялык оппонеттерин баш ийдирүү үчүн кандайдыр бир убада берип, андан соң ошол эле макулдашууларды арсыз бузушат.

Эгер демократтар убактылуу репрессиялардан жеңилденүү үчүч каршылаштыкты токтотууга макулдашышса, алар абдан көңүл кайт болушу мүмкүн. Каршылаштыкты токтотуу чанда гана репрессия деңгээлинин төмөндөшүнө алып келет. Ички жаан эл аралык оппозициянын колдоочу күчү аралашканда, диктаторлор кысымды жана зомбулукту мурдагысынан да ырайымсыз кылышы ыктымал. Элдин каршылык күчүнүн талкаланышы диктатуранын компенсациялык күчүн, чектелүү көзөмөлүн жана каардуулугун көп учурда аралаштырып жиберет. Тирандар ар кимге каршы иш-аракет кыла башташы мүмкүн. «Тиран үчүн бийликке ээ болуу, туруштук берүү үчүн чептин кайсы жеринде кемчилдик болсо, ошол жерге соку кылуу» - Кришналар Шридхарани.⁵

Негизги суроолор картага коюлган жерде, сүйлөшүүлөр эмес, каршылыкка бекем туруу конфликттердеги өзгөрүүлөрдүн маңыздуу бөлүгү болуп саналат. Болжол менен бардык учурларда, диктаторлорду бийликтен жоготуу үчүн каршылык көрсөтүү улана берилиши керек. Ийгилик барынан мурда сүйлөшүүлөр аркылуу эмес, колдон келген күчтүү каражаттарды акылмандык менен пайдалануу менен аныкталат. Ошондой эле саясий чакырык же зордуксуз күрөш – эркиндик үчүн пайдаланылган эң күчтүү каражаттар делген ырастообуз кечирээк кенен изилденмекчи.

---

⁵ Кришналар Шридхарани, «Зомбулуксуз согуш: Гардинин усулу жөнүндө окуу жана анны аткаруу» (Нью-Йорк, Харкорт, Брейс, 1939 жана Нью-Йорктук жана Лондондук менен кайрадан басылган, 1972), 260-б

Кандай тынчтык?

Эгер диктаторлор жана демократтар тынчтык жөнүндө баарлашса, болуп турган коркунучтардан ачык ой жүгүртүү абдан зарыл. «Тынчтык» сөзүн пайдаланган ар ким эле эркиндик жаан калыстыгы бар тынчтыкты каалабайт. Жүрөк үшүн алган репрессияларга баш ийүү жана бир канча миңдеген адамдарга мыкаачылык көрсөткөн аеосуз диктаторлорго пассивдүү түрдө багынуу чыныгы тынчтык болбойт. Гитлер дээрлик тынчытыкка чакыруу менен бирге, элди өз эркине багындыруу идеясын коштогон. Диктаторлук тынчтык түрмөдөгү же көрүстөндөгү тынчтык менен барабар.

Башка коркунучтар да бар. Сүйлөшүүчүлөр чын ыкласынан жасап жаткан нерсесинде кээде максатынан адашып калышып, сүйлөшүүлөр учурунда тартипсиздикти кылып жиберешет. Кчирээк, демократ-сүйлөшүүчүлөр же жардам үчүн кабыл алынган чет өлкөлүк сүйлөшүү боюнча адистер диктаторлорго жөн гана мамлекетти басып алууда, адамдык укуктар бузулган мыйзамдуулукту киргизүүнү таңуулашы ыктымал. Бул зарыл мыйзамдуулуксуз диктаторлор башкара алышпайт. Тынчтыктын тарапташтарына мыйзамдуулук тууралуу камкордугунун кереги жок.

Үмүт үчүн себептер.

Мурда белгиленгендей, оппозициялык лидерлер өздөрүн чарчаңкы сезишип, демократиялык күрөштүн үмүтсүздүк сезиминен сүйлөшүүлөргө умтулушу мүмкүн. Ошентсе да, бул алсыздык сезимин өзгөртүүгө болот. Диктатуралар туруксуз. Диктатура шарттарында жашаган адамдар алсыздыктан алыс болушу, ал эми диктатуралар көп убакка чейин күчтүүлүктөн тайшы зарыл. Аристотель мурда эле байкагандай, «Олигархия жана тирания башка конституцияга Караганда кыска убактылуу... Эч жерде тирания көпкө созулбаган»⁶ Азыркы диктаторлор жеңил топрурактуу. Алардын алсыздыгы

---

⁶ Аристотель «Саясат», котор. Т.А.Синклэр (Гармондсверс, Англия жана Балтимор, Мериленд: «Пэнгуин Букс», 1976 (1962)), 5-кит., 12 б\л=м, 231-232-б.

күчтөнүшү мүмкүн, бирок диктаторлук бийлик бары бир кулашынан күмөн жок.(Төртүнчү бөлүмдө бул алсыздык тууралуу кененирээк баяндайбыз).

Жаңы тарых диктатуранын жеңилерин көрсөтөт жана алардын кыска мөөнөт аралыгында кыйрашы күтүлөт: 1980ү1990-жылдардагы убакытты эсепке алганда – Польшада, Чыгыш Германияда жана Чехословакияда диктатураны ойрондотууга талап кылынган. 1989-жылы бул бир канча жумада гана болуп өткөн. Эль Сальвадордо жана Гватемалда 1944-жылы каардуу согуш диктатурасына каршы ар бир өлкөгө болжол менен 2 жумадан убакыт кеткен. Ирандагы Шахтын эң алдуу согуш режимин бир канча айда талкалаган. Филиппиндеги Маркостун диктатурасы эл бийлигинин астында оппозициянын кубаты көз жетерлик болгондо кулаган. Советтер Союзунда 1991-жылдын август айында мамлекеттик төңкөрүштүн натыйжасында саясий чакырыктын бир канча күнүндө блокадалаган. Ошентип, эзилген эл эркиндикке бир канча күндөрдө, жумаларда жана айларда ээ болуп, кайрадан көз карансыздыкка жетише алган.

Зордукчул методдор тез арада аракетке келет, ал эми тескерисинче зомбулуксуздук көп убакытты талап кылат деген көөнө ой тура эмес. Коомдогу буо кырдаалга жана өзгөрүүгө узак мезгил сарпталса да, диктатурага каршы күрөш кээде тез арада жанан зордуксуз методдор менен өтөт.

Сүйлөшүүлөр бир жагынан , капитуляция экинчи жагынан учугу уланган тыптыйпыл кылуучу согушка жалгыз альтернатива болуп саналбайт. Мында келтирилген, биринчи бөлүмдө саналган мисалдар ким тынчтыкты жана эркиндикти каалагандарга – бул саясий чакырык экендигин көрсөттү.

Глава 3

Бийлик кайдан келет?

Эркиндикке жана тынчтыкка жетишүү - албетте, жөнөкөй маселелерден эмес. Ал көптөгөн стратегиялык ыктарды, уюштурууларды жана пландаштырууларды талап кылат. Андан сырткары, ал бийликке да эгедер. Демократтар өз бийлигин эффективдүү колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болбой туруп диктатураны кулатып жана саясий эркиндикти орнотууга үмүттөнө алышпайт.

Бирок бул кандайча болушу мүмкүн? Бийликтин кандай тиби демократиялык оппозиция катары диктатураны жана анын кең согуштук жана саясий тармагын талкалоо үчүн аракетке келе алат? Бул көрүнүштү билип чыгуу чындап татаал маселелерден эмес. Айрым негизги принциптер абдан жөнөкөй.

«Маймылдын кожоюну» жөнүндө тамсил.

14-кылымда Лиу Жи жазган кытай тамсили, мисалы, бийликти ыкыластыздык андоону мындайча сүрөттөйт.⁷

Чу деп аталган феодалдуу мамалекетте бир чал маймылдарды кармоо менен жан багат. Чу эли анын «джу-гонг» (маймылдардын кожоюну) деп атаган.

Ар күнү эртең менен абышка маймылдарды короого чыгарып турган. Эң картаңынын жетекчилиги менен башкалары тоого бадалдардан жана бактардан жер-жемиштерди терүү үчүн барышат. Ар бир маймыл чогултканын 1001 чалга берүү эрежеси бар болчу. Аны аткарбагандарды, мыкаачылык менен таяктачу. Маймылдар абдан запкы жешип, бирок нааразычылык билдиришпечү.

Бир жолу кичинекей маймыл башкалардан сурайт: Бардык жемиш дарактарын жана бадалдарын абышка отургузду беле?. Башкалары : «Жок, алар табигый жол менен өсүп чыккан.» Ал дагы суроо берди: « Биз абышканын улуксааты жок жер-жемиштерди чогулта алабызбы?» Башкалары: « Чогулта алабыз». Маймыл суроосун улантты: « Андай болсо, биз эмне үчүн абышкага көз карандыбыз, эмне себептен биз ага кызмат кылабыз?»

⁷ Бул окуя чынында Ю-ли-ци де «Трюктардын жардамы менен башкаруу » деп аталат. Лиу-Жи(1311-1275), англ. котор. С.Тай, бардык укутар сакталат. Ю-Ли-Ци – Лиу-Джинин псевдоними. Котормо биринчи жолу «Зордуксуз санкцияларда» жарыяланган, Эйнштейн институтунун жаңылыктары. (Кембридж, Массачусетс), 4-том, №3, (1992-1993 кыш), 3-б.

Кичинеке маймыл бул фразаны айтып бүтө электе эле маймылдардын көзү ачылып, узак уйудан ойгонгосушту.

Ошол эле түнү, чал уйкуга кеткенде, алар бардык тосмолорду талкалашып, алар камалган кашааны толугу менен ойрондотушту. Аны менен бирге чал сактап жүргөн жер-жемиштерди алышып, токойду көздөй жөнөшүп, кайра эч качан кайтып келишкен жок. Чал болсо акыры ачкачылыктан өлдү.

Ю-ли-циде айтылат: « Дүйнөдө кээ бир адамдар туура принциптер менен эмес, куулук менен башкарышат. Алар маймылдардын кожоюнундай эмеспи? Эл өзүнүн маңыроолугун түшүнбөйт. Жөнөкөй адамдар көзү ачыла баштаганда гана, алардын башкаруучулардын трюктары иш жүзүнө ашпай калат» .

Саясий бийликтин зарыл булактары

Принцип жөнөкөй. Диктаторлор башкарып жаткан адамдардан жардам талап кылышат, ансыз алар саясий бийликтин булагын сактай жана бекемдей алышпайт. Бул булактар өз ичине төмөндөгүлөрдү камтыйт:

- Адамдар арасында режим мыйзамдуу жана моюн сунууга моралдык жактан милдеттүү делген беделин, ишенимин;
- Башкаруучуларга тиешелүү жана жардам берген эмгек ресурстары, эл резервдери, адамдардын жана топтордун саны жана манилүүлүгү;
- Спецификалык иш-аракеттер жана адамдар жана топтор биргелешкен аракеттеги камсыздыктарды иш жүзүнө ашыруу үчүн ык жана билим режимге зарыл;
- Адамдарды баш ийүүгө ишендирген жана башкаруучуларга жардам берген шартсыз факторлор, психологиялык жана идеологиялык факторлор;
- Башкаруучулар көзөмөлдөгөн жана ээ болгон жаратылыш ресурстарынын, финансылык ресурстарынын, экономикалык системасынын жана коммуникация, транспорт каражатынын материалдык ресурстарынын даражасы;

- Баш ийбегендерге жана көмөктөш болбогондорго каршы коркутуу түрүндөгү санкциялар, жоопко тартуулар, режимдин жашашына жана анын саясатынын иш жүзүнө ашышына керек.

Бул бардык булактар калктын моюн сунуу, түмөн сандуу элдин жана көптөгөн коомдук уюмдардын өз ара аракеттешүүсүн кабыл алган режимге көз каранды. Бирок бул кепилдикке алынбайт.

Толук өз ара аракеттешүү, баш ийүү жана колдоо бийликтин зарыл башатынын зарыл пайдалуулугун көтөрөт, жана албетте, ар бир өкмөттүн кубатын кеңейтет.

Башка жагынан, агрессор, диктаторлор менен элдик жана уюштуруучулук өз ара аракеттештиктиктин токтошу бийлик булагынын керектүүлүгүн жоготушу мүмкүн, ал эми ага бардык башкаруучулар көз каранды. Бул булактардын жарамсыздыгынан бийлик алсызданат да, натыйжада жиктелет.

Диктаторлор табиятынан алар каалаган мүмкүнчүлөктөргө коркунуч келтирген кыймылдарга жана идеяларга сезимтал келишет. Ошондуктан диктаторлор үчүн баш ийбегендерден, күрөшкөндөрдөн же кызматташтыктан баш тарткандардан коркунуч жана жаза реалдуу. Ошентсе да, бул окуянын акыркы сабы эмес. Репрессиялар жана каардуулуктар жетишерлик даражада режим менен иштешүүгү же ага моюн сунууга болгон жаңыланууну талап кылбайт.

Эгер, репрессияларга карабастан, бийлик булагы кыска убакыт аралыгында чектелип же жоготулса, анда баштапкы жыйынтыктар диктаторлор үчүн күмөндүү жана талкалануучу болуп калышы ыктымал. Мунун артында диктаторлук бийликтин анык алсыздыгы уланат. Убакыттын өтүшү менен, бийликтин булагынын бөлүнүшү толук алсыздыкты жана режимдин күчсүздүгүн провокациялайт, эң жаманы-анын кулашы.

Ар өлкөдөгү эркиндиктин жана тираниянын деңгээли көпчүлүк даражада – субъекттердин катыштык чечкиндиктеринин жана алардын тилегинин чагылдырылышы, жана аларды кулга айлантуу аракеттерине каршы туру жөндөмү.

Элдик пикирге карабастан, аларды башкарган тоталитардык диктатуралар да калкка көз каранды. Саясий окумуштуу Карл В.Дойч 1953-жылы байкагандай:

«Тоталитардык бийлик, эгер ал өтө чукул пайдаланылбаганда гана күчтүү. Эгер тоталитардык бийлик бардык убакта эле бүтүндөй Калка каршы пайдаланса, ал көп убакытка чейин кубатын сактап кала албайт. Өкмөттүн башка типтерине караганда көбүрөөк бийликти талап кылган тоталитардык режим эл арасында адатка айланган ийкемге келгич түрүнө абдан муктаж жана көз каранды; ал эле эмес, алар активдүү колдоону эсепке алуу керек, эч болбогондо, зарыл учурда калктын манилүү бөлүгүнө»⁸

19 -кылымдагы укуктук теориянын жактоочусу англиялык Джон Остин нааразы калктын диктатура менен кагылышындагы кырдаалды сүрөттөп берген. Остин белгилегендей, калктын көпчүлүк бөлүгү өкмөттү жоготкусу келген жана ал үчүн репрессиядан да баш тартышкан эмес. Мамлекеттин күчү, чет өлкөлүк жардамга да карабастан туруштук бере алган жок. Остин эрегишке чакырган элди мурдагы баш ийүүчүлүк жана багынуучулук абалына кайра алып келүүгө мүмкүн эмес болгон деп бүтүм чыгарган.⁹

Андан да мурда Николо Макиавелли «ханзада, ...кимге бүтүндөй калк душман болсо, эч качан өз позициясын бекемдебейт; жана анын каардуулугу канчалык заар болсо, анын режими ошончолук алсыз болот»¹⁰ деп ишендирген.

Саясатта бул пикирлерди практикалык колдонуу норвегиялыктар тарабынан нацисттик оккупанттарга каршы, жана китептин биринчи бөлүгүндө айтылган эр жүрөк поляктар, немецтер, чехтер, словактар жана башка көптөгөн коммунисттик агрессияга жана диктатурага каршы пайдаланылган, жана акыры жыйынтыгында Европадагы коммунисттик башкаруунун кулашына жардам Берген. Бул албетте жаңы феномен эмес: зордуксуз каршылык көрсөтүүнүн окуялары биздин эрага чейинки 494-жыл менен даталанат. Анда плебейлер алардын Римдеги кожоюн-патрицияларын менен биргелешип иштөөдөн баш

⁸ Карл В.Дойч, «Монолиттеги жаранкалар», Карл Фридрих, ред. «Тоталитаризм» (Кембридж, Масс.: Гарвард Университи Пресс, 1954), 313-314.б.

⁹ Джон Остин, «Оң закондун юриспруденциясы жана философиясы боюнча лекциялар» (5-басылма, кайра ишт. жана ред. Роберт Кэмпбелл тарабынан, т.2, Лондон: Джон Мюррей, 1911(1861)), т.1, 296-б.

¹⁰ Николо Макиавелли, «Ливинин биринчи он китептери жөнүндө ой толгоолор», «Николо Макиавеллинин ой толгоолору» (Лондон: Рутледж жана Киган Пол, 1950), т.1, 254-б.

тартышкан.¹¹ Зомбулуксуз күрөш ар башка мезгилдерде Азия, Африка, Америка, Австралии жана Тынч океандын аралдарынын жана Европа элдери тарабынан пайдаланылган.

Өкмөт бийлиги канчалык даражада көзөмөлдөнүүсүнүн же көзөмөлдөнбөөсүнүн үч абдан манилүү фактору: (1) өкмөттүн бийлигин чектөөнүн масса тарабынан салыштырмалуу *тилеги*, (2) бийлик булагынан коллективдүү баш тартуу үчүн көз карандысыз уюмдардын жана мекемелердин мүчөлөрүнүн салыштырмалуу *күчү*, жана (3) калктын өз макулдугун бербөөгө жана көмөк көрсөтпөөгө болгон салыштырмалуу *жөндөмү*.

Демократиялык бийликтин борбору.

Биринчиден эле, демократиялык коомду мүнөздөгөн нерсе – бул көптөгөн көз карандысыз өкмөттүк эме уюмдардын жана мекемелердин болушу. Алар өз ичине, мисалы, үй-бүлөлөрдү, диний уюмдарды, маданий ассоциацияларды, спорт клубдарын, экономикалык мекемелерди, профсоюздарды, студенттик коомчулуктарды, саясий партияларды, айылдарды, коңшулаш коомчулуктарды, гүл бакчалык биргелештиктерди, адам укугун коргоо боюнча уюмдарды, музыкалык топторду, адабий коомдорду жана башкаларды камтыйт. Бул уюмдар алардын өздөрүнүн максаттарын ишке ашыруу үчүн манилүү, жана ошондой эле коомдук зарылчылыктарды чечүүгө жардам берет.

Анын мене бирге эле, уюмдар чоң саясий манилүүлүккө ээ. Алар жөнөкөй элдерге алардын кызыкчылыктарын, ишмердүүлүктөрүн, же максаттарын коргоодо жардам берет. Мындай топтордун мүчөсү болбогон өзүнчө элдер адатта башка коомго, өкмөткө жана албетте диктатурага таасир этүү жөндөмүнө ээ болбой калат.

Акырында, эгер мындай адамдардан диктаторлор эркиндигин жана автономиясын тартып алса, бардык калк алсыз болуп калат. Ошондой эле, уюмдар режимдин бийлиги тарабынан көзөмөлдөнсө, же башка көзөмөлдөөчүлөр менен аралаштырылса, алар жеке адамдар менен катар эле, коомдун бул бөлүктөрүнө да үстөмдүк кылат.

---

¹¹ Кара. Джин Шарп, «Зомбулуксуз аракеттердин саясаты» (Бостон: Портер Сарджент, 1073), 75-б. жана башка тарыхый мисалдар

Бирок, эгер бул көз карандысыз граждандык уюмдардын автономиясы жана эркиндиги (өкмөттүк көзөмөлдөн сырткары турган) сакталып же кайрадан кайтарылса, алар саясий чакырыкты иш жүзүнө ашырыш үчүн абдан манилүү болуп калат. Диктатуралар алсыздандырылган мисалдардын жалпы мүнөзү - калктын жана анын уюмдарынын саясий нааразычылыкты *массалык түрдө* кайраттуу колдонуу.

Бийликтин бул борбору камсыз кылган уюшулган базанын жардамы менен калк диктаторлук көзөмөлгө кысым же каршылык көрсөтө ала тургандыгы далилденди. Келечекте алар эркин коом үчүн зарыл структуралык негиздин бөлүгү болот. Алардын учугу уланган көз карандысыздыгы жана өнүгүүсү, мындай жол менен боштондук күрөшүнүн ийгилиги үчүн өбөлгө болот.

Эгер дикатура дээрлик кыйроого жеңил болсо, анда коомдук көз карандысыз бөлүгүн көзөмөлдөө үчүн коомдук уюмдарды же мекемелерди түзүү маанилүү жана иш жүзүнө ашып жаткан демократиялык көзөмөлдүү бекитүү керек. 1956-1957 жж. венгерлик революциясынын учурунда бир катар түздөн-түз демократиялык кеңештер пайда болуп, ал эле эмес биргелешип бир канча жумада мекемелердин жана башкаруулардын бүтүндөй федеративдик системасын орнотушкан. 80-жылдардын аягында Польшада бирдиктердин мыйзамсыз Союздарын коргоп жана айрым учурларда расмий коммунисттик жана кесиптик союздарды көзөмөлгө алышкан. Мындай биргелешкен аракеттер манилүү саясий натыйжа бериши мүмкүн.

Албетте, диктатураны алсызданткан жана кыйраткан бул каражаттардын бири да жеңил-желпи эмес жана бардык эле аркеттен майнап чыга бербейт. Күмөнсүз, согуш курмандыксыз өтпөйт дегенди билдирбейт, анткени диктатурага дагы деле кызмат кылгандар, массага каршы аларды кызматааштыкка жана баш ийдирүү үчүн кармаша бермекчи.

Жогоруда эскертилген бийликти түшүнүү, диктатураны атайын дезинтеграциялоо мүмкүн экендигин билдирет. Диктатурада, жекече алганда, спецификалык мүнөзү бар, бул аны иш жүзүнө аң-сезимдүү ашкан саясий чакырык алдында алсыздантат. Бул мүнөздөрдү кененирээк карап көрөлү.

Глава 4

Диктатуранын алсыз жактары бар.

Диктатуралар көпчүлүгү күчтүү келишет. Чалгындоо, полиция, согуш күчтөрү, түрмөлөр, концентрациондук лагерлер жана жазалоо отряддары бир канча кудуреттүү адамдар тарабынан ган көзөмөлдөнөт. Каражаттар, жаратылыш ресурстары, өлкөнүн өндүрүштүк жөндөмү диктаторлор тарабынан менчиктелет да, алардын эркиндиктерин кармоо үчүн пайдаланылат. Ушуларга салыштырмалуу, демократиялык оппозициялык күчтөр абдан алсыз, эффективдиз жана жардамга муктаж убакта пайда болот. Алсыздыкка каршы тоотпостук оппозициянын эффективдүүлүгүн шектүү кылат.

Ошентсе да, мында бардык окуя камтылган жок.

«Ахиллестин согончогун» орнотуу

Байыркы грек мифинде адамдын жеңилер, жеңилбестиги жакшы сүрөттөлгөн. Ахиллес үчүн бир да кылычтын мизи, жаанын огу анын денесине тийбечү. Уламышта айтылгандай, кичинекейинде Ахиллестин энеси сыйкырдуу Стикс дарыясынын суусуна киринткен, анын натыйжасында анын денеси бардык коркунучтардан корулуп калган. Бирок, энеси ымыркайды согончогунан кармап сууга түшүргөндүктөн, сыйкыр суу анын согончогун жуубай калган. Ахиллес бойго жеткенде бардык душман куралдарынан да жеңилгис болот. Бирок, Троя менен согушта анын окуясын уккан душмандын аскери окту Ахиллести жеңе турган жалгыз жер - согончогуна мээлейт. Бул фаталдуу болуп чыкты. Бүгүнкү күндө да «ахиллестин согончогу» фразасы адамдын, пландын же уюмдун алсыз жерин билдирет, жана эгер анын атака кылса, ал тирексиз болот.

Ушундай эле принцип таш боор диктатурага да колодонулат. Эгер алсыздыгы эмнеде экендиги билинсе жана кол салуу күчтүү топтолсо, алардын үстүнөн да тезирээк жана арзан баада жеңиш орнотулат.

Диктатуранын алсыз жактары.

Диктатуранын алсыз жактарынан төмөндөгүлөр бар:

1. Системаны башкаруу үчүн зарыл болгон көп сандаган эл, топтор жана мекемелерде өз ара аракеттештик чектелип же алынып ташталышы мүмкүн.
2. Мурдагы саясатчылардын талаптары жана таасирлери кандайдыр-бир жол менен анын конфликттик саясатты өздөштүрүп жана иш жүзүнө ашырышында чектелип калат.
3. Система өзүнүн башкаруусунда формалдуу болуп жана жаңы кырдаалга тез реакция кылуу жөндөмү азайып калышы ыктымал.
4. Бар болгон маселелерг бөлүнгөн персонал жана ресурстар жаңы керектөөлөргө жеткиликтүү болот.
5. Өз башкаруучуларына нааразы болгон кол алдындагылар ылайыктуу чечимди чыгаруу үчүн зарыл болгон так жана толук маалыматты жеткирбесе да болот.
6. Идеология алсырашы, мифтер да, символдор да туруксуз болуп калышы мүмкүн.
7. Эгер болуп жаткан реалдуулук боюнча кимдир-бирөөнүн пикирине таасир тийгизүүчү кудуреттүү идеология бар болсо, ал чыныгы шарттарга жана муктаждыкка көңүл бөлүнүүгө мүмкүн эмес.
8. Бюрократиянын компетенциясынын эффективдүүлүгүн төмөндөтүү, алсыратуу менен, саясатты жана башкарууну эффективсиз системага айлантса болот.
9. Ички уюшулган конфликттер, персоналдык атаандаштык жана кастык диктатурага зыян алып келиши, ал эле эмес башкаруусунун кулашына алып келиши мүмкүн.
10. Интеллигенция жана студенттер шарттарга, чектөөлөргө, доктринализмге жана репрессияларга реакция кылууда алмашкыс болушу мүмкүн.
11. Убакыттын өтүшү менен коом сабыры суз, сакептикалуу жана режимге жоолошуп да калышы мүмкүн.
12. Регионалдуу, таптык, маданий же улуттук теңсиздик курч болушу ыктымал.

13. Диктатуранын бийлигинин иерархиясы канчалык бир даражада стабилдүү эмес. Өзүнчө элдер ранг боюнча бөлүштүрүүдө бир позицияда ган калбастан, кызматынан жогорулап же түшүп же жаңы адамдар менен толк алмашылышы мүмкүн.
14. Полициянын бөлүмдөрү же согуш күчтөрү диктаторлор орноткон эрке каршы өз максаттарына жетүү үчүн аракет кылышат же мамлекеттик төңкөрүштөргө чейин катыша алышат.
15. Эгер диктатура жаңы гана орносо, анын бекемделиши үчүн убакыт керектелет.
16. Диктатурада чечим бийлиги бар аз сандагы адамдар тарабынан эле кабыл алынгандыктан, ой толгоодо, саясатта жана аракетте катачылыктрдын кетиши күтүлөт.
17. Эгер режим бул капсалаңдыктардан качууга аракет кылса жана көзөмөл менен чечимдерди кабыл алууну децентрализация кылса, анын бийликтин борбордук деңгээли кийин үзүлүшү мүмкүн.

Диктатуранын алсыз жактарына кол салуу.

Диктатуранын мындай бөлүп карагыс алсыз жактарын билүү менен, демократиялык оппозиция атайы бул «женилер жагын» системаны кайрадан өзгөртүү же талкалоо үчүн күчөтүшү мүмкүн.

Анда бүтүм белгилүү: күч көрсөткөнгө карабастан, бардык диктатураларда алсыз жагы бар – бийликтин ички эффективсиздиги, персоналдуу атаандаштык, уюштуруучулук эффективсиздик жана департамент менен уюмдар ортосундагы конфликттер. Бул алсыздыктар убакыттын өтүшү менен режимди аз аракеттеги жана өзгөрүп жаткан шарттарга жана каршылашууга сезимтал кылып коет. Режим орноткондун бардыгы аткарыла бербейт. Мисалы, гитлердик так көрсөтмөлөр дайыма эле аткарыла берчү эмес, себеби, алардын артындагы болгон нерсени иерархия аткаруудан баш тартчу. Биз байкоо жүргүзгөндөй, диктаторлук режим кээде өзү эле тез арада кыйрап калчу.

Бул диктатуранын кулашы курмандыктарсыз же тобокелсиз өтөт дегенди билдирбейт. Эркиндик үчүн аракеттердин мүмкүндүк курсу кооптуулукту жана

потенциалдык коркунучтарды камтыйт жана ишке ашышына бир канча убакыт сарптайт. Жана албетте, эч кандай каражаттар ар түркүн кырдаалда тез ийгиликте кепилдебейт. Ошентсе да, диктатураны кудуреттүүлүгүнө соку кылгандарга караганда, белгилүү бар алсыз жагына мээленген күрөштүн түрлөрүндө ийгиликке жетишүүнүн көбүрөөк мүмкүндүгү бар. Маселе мында, бул күрөш үчүн кандай төлөм керек?

Глава 5

Бар болгон бийлик

1-главада диктатурага куралдык каршылык көрсөтүү алсыз жагына эмес, күчтүүрөөк жагына сокку кылат деп белгиледик эле. Куралдуу күчтөр, согуш куралдары, куралдарды даярдоонун технологиялары ж.б. чөлкөмүндө атаандаштыкты тандап алуу менен каршылашуу кыймылы өзүн кыянат абалга коет. Диктатура дайыма бул жагынан артыкчылыктарга ээ. Чет өлкөнүн куткаруучулугунун кооптуулугу да талкууланды. 2-главада Диктатураны ликвидациялоонун түрү катары сүйлөшүүлөрдү тандоонун проблемаларын да карап чыктык.

Мындай учурда, демократиялык оппозиция үчүн орчундуу артыкчылык Берген жана диктатуранын алсыздыгын дагы тереңдеткен кандай жолдор бар? Иш-аракеттердин кандай ыгы 3-главада талкууланган саясий бийликти теориясына негзделиши мүмкүн?

Саясий моюн сунбоо төмөндөгү мүнөздөмөлөргө ээ:

- Согуштун башаты диктатура тандап алган каражаттар менен чечилерин мойнуна албайт.
- Диктатурага аны менен кармашуу татаал.
- Ал диктатуранын алсыздыгын дагы төмөндөтөт жана күчүнүн негизин жокко чыгарат.
- Ал иш жүзүндө кеңири таркалышы же конкреттүү максатка токтолушу мүмкүн.
- Ал диктаорлордун ой жүгүртүүсүнүн же аракеттеринин катачылыгына алып келет.
- Ал өзүнчө адамдардын каардуу бийлигин ликвидациялоо үчүн күрөшүндө бүтүндөй калкты же коомдук топторду жана институттардын өзүнө тарта алат.
- Ал реалдуу бийликти коомдо бөлүштүрүүгө, демократиялык коомдун мүмкүндүктөрүн курууда жана колдоодо кеңейтүүгө жардам берет.

Зомбулуксуз күрөштү жүргүзүү

Куралдуу күчтөр сыяктуу эле, саясий моюн сунбоо ар түрдүү максаттарды пайдаланылышы мүмкүн, белгилүү аракеттерди каршылаштарга колдонуу же конфликтти тынчтык жолу менен чечүүгө шарт түзүүдөн баштап, жек көрүндү режимди талкалоого чейин. Бирок саясий моюн сунбоочулук зордук-зомбулуктан айырмаланган жолдор менен жүргүзүлөт. Эки ык тең күрөш жүргүзүүнүн каражаты болонуна карабастан, алар ар түрдүү методдорго ээ жана ар башка натыйжага алып келет. Куралдуу конфликтини жүргүзүүнүн жолу жана жыйынтыгы жакшы белгилүү. Коркутуу, жеңүү, жоготуу, жок кылуу жана талкалоо максатында физикалык курал колдонулат.

Зомбулуксуз күрөш зордук-зомбулукка караганда күрөштүн татаалыраак жана ар түркүн каражаты. Зомбулуктун ордуна күрөш калк жана коомдук институттар тарабынан колдонулган психологиялык, социалдык, экономикалык жана саясий курал менен жүргүзүлөт. Мындай курал протест, көтөрүлүш, кызматташтыктан баш тартуу, бойкот, нааразычылкыты билдирүү жана элдик өзүн-өзү башкаруу аты менен белгилүү. Жогоруда белгиленгендей, ар кандай өкмөт күчүнүн маанилүү булагын калк жана коомдук институттар тарабынан кызматташтыкка келүү, компромисске баруу аркылуу башкарууда гана ала алат. Зомбулуктан айырмаланып, саясий моюн сунбоочулук бийликтин мындай булактарын бекитүүнүн уникалдуу жөндөмүнө ээ.

Зомбулуксуз курал жана тартип

Саясий моюн сунбоочулуктун мурдагы кампанияларынын кеңири таралган катачылыктары болгону бир же эки методго байланышкан, мисалы, көтөрүлүштөр жана массалык демонстрациялар. Иш жүзүндө болсо стратегдерге зарылдыктын болушунча күрөштү концентрациялоо же күлүн көккө сапырууга мүмкүндүк берген көптөгөн методдор бар.

Зомбулуксуз аракеттердин 200дөн ашык конкреттүү методу белгилүү, иш жүзүндө андан да көп. Мындай методдор үч жалпы категорияга бөлүнөт: протест жана ишендирүү, кызматташтыктан баш тартуу жана кийлигишүү. Зомбулуксуз протесттин методу жана ишендирүү негизинен символикалык демонстрацияларды, анын ичинде процессияларды, маршруттарды жана

пикеттерди (54 метод) камтыйт. Кызматташтыктан баш тартуу төрт подкатегорияга бөлүнөт: (а) социалдык кызматташтыктан баш тартуу (16 метод), (б) экономикалык кызматташтыктан баш тартуу, анын ичинде бойкот (26 метод) жана көтөрүлүштөр (23 метод), жана саясий кызматташтыктан баш тартуу (38 метод). Психологиялык, укуктук, социалдык, экономикалык же саясий, маселен, ачкачылык жарыялоо, зомбулуксуз оккупация жана удаалаш өзүн-өзү башкаруу (41 метод) сыяктуу каражаттарды колдонуу менен зомбулуксуз кийлигишүү, акыркы топту уюштурат. Бул басылмадагы 198 методдун тизмеси Тиркеме катарында киргизилди.

Мыкты тандалып алынган, андан улам кеңири пайдаланылган, даанышман стратегиянын жанан ылайыктуу тактиканын контекстине киргизилген, билимдүү атуулдар тарабынан пайдаланылган методдордун олуттуу санын пайдалануу ар бир мыйзамсыз режим үчүн орчундуу проблеманы пайда кылышы мүмкүн. Бул бардык диктатураларга тиешелүү.

Куралданган күрөштүн каражаттарынан айырмаланып, зомбулуксуз күрөштүн методдору сөзсүз түрдө фундаменталдуу суроолорго ортоктошу мүмкүн. Мисалы, диктатуранын проблемалары негизинен саясий тегиздикте жаткандыктан, зомбулуксуз күрөштүн саясий формаларын пайдалануу зарыл. Алар өзүнө диктаторлордун легитимдүүлүгүн моюнга албастыгын жана алардын режиминдеги кызматташтыктан баш тартууну камтыш керек. Кызматташтыктан баш тартуу ошондой эле белгилүү бир саясатка аршы багытталышы мүмкүн. Мезгил-мезгили менен астыртан же жашыруу атайын саалыктырууну жана кечиктирүүнү практикаласа болот, ошол эле убакта ачык моюсунбоо жана оппозициялык демонстрациялар жана көтөрүлүштөр бардыгынын көзүнчө өткөрүлсө болот.

Башка өңүттөн, эгер диктатура экономикалык кысымдык алдында алсыз же калктын көптөгөн арыздануулары экономикалык маанайда болсо, бул учурда каршылык көрсөтүүнүн ылайыктуу методу экономикалык аркеттеги бойко же көтөрүлүштөр болушу мүмкүн. Диктаторлордун экономикалык системаны пайдалануу аракетин чектелүү масштабдагы жалпы көтөрүлүштөр, иштин ыламдыгынынын жайланышы жана эң керектүү экспеттеринин жумуштан баш тартышы (же жоголуп кетиши) менен жолуктурса болот. Көтөрүлүштөрдүн ар түркүн типтеринин селективдүү пайдаланышы

ишкананын, транспорттонун, сырьелорду ташып келүүнүн жана продукцияны бөлүштүрүүнүн манилүү моменттеринде колдонууга мүмкүн.

Зомбулуксуз методдун айрым методдору адамдардан алардын күндөлүк жашоосу менен байланышпаган иш жасоону талап кылат, мисалы, саясий мазмундагы кагаздарды таратуу, жашыруу прессаны жарыялоо, ачкачылык жарыялоо жана көчөдө отурган көтөрүлүштү уюштуруу. Өзгөчө кырдаалдан башка учурларда, мындай методдор айрым адамдар үчүн кыйын болушу мүмкүн.

Зордуксуз күрөштүн башка методу, тескерисинче, башка манерада болсо да, адамдар жакшы жашоосун улантууну мажбурлайт. Мисалы, көтөрүлүштүн ордуна, элдер жумушуна келишет, бирок атайын мурдагысынан жайыраак жана аз натыйжа менен иштешет. Көпчүлүгү атайын «каталыктар» пайда болот. Кимдир-бирөө белгилүү убакта «ооруп калат» же «иштей албайт». Же болбосо, жөн гаан жумуштан баш тартуу керек. Кимдир-бирөө диний церемонияда катыша алат, эгер бул иш-аракет бир гана диний эмес, саясий да идеяларды чагылдырса. Элдер балдарын үгүттөдөн коргоо үчүн үйдө же жашыруу курстардан окутуу аракеттерин жасай алышат. Айрымдары өткөн чакта эркин кабыл алынууга мүмкүн болбогон, азыр болсо белгилүү бир «сунушталган» же талап кылынган уюмдарга кирүүдөн баш тартууга укуктуу.

Зомбулуксуз күрөш жана зордук принципалдуу түрдө ар кандай жолдор менен ишке ашып жаткандыктан, саясий моюн сунбоочулук кампаниясынын жүрүшүндө чектелүү түрдө да күчкө таянып карышылык көрсөтүү өзүнүн залакасын алып келет, себеби күрөш диктаорлордун артыкчылыгы (куралдык күчү) бар чегине келип такалышы мүмкүн. Зомбулуксуз иштердин тартиби ийгиликке ачкыч болуп саналат жана диктаторлор жана алардын агенттеринин провокациясына карабастан зомбулукка жол берилбеши керек.

Каршылаштарга каршы зомбулуксуз аракеттердин тартибин сактоо зомбулуксуз күрөштү өзгөртүүнүн төрт механизминин иштешине көмөктөшөт. Зомбулуксуз аракеттердин тартиби саясий джиу-джитсу процессинде да абдан манилүү. Бул процессте оппозициянын зомбулуксуз аракеттерине каршы режимдин ачык каардуулугу диктаторлордун позициясына сокку урат, аны менен катар өз катарларында нааразычылыкты тудурат, ошондой эле каршылашуунун эл арасындагы катышуучуларынын колдоосун күчөтөт.

Ошентсе да, айрым учурларда диктатурага каршы чектелүү зомбулук болбой койбот. Режимге каардануу жана жек көрүү зомбулуктун жарылышына алып келет. Мындан сырткары, айрым топтор зомбулуксуз күрөштүн манилүү ролун билсе да, зомбулук иштерин токтотууга макул болбошу мүмкүн. Андай учурларда саясий моюн сунбоочулуктан баш тартуунун зарылдыгы жок. Бирок колдон келишинче эки иш аракетти бирдей алып жүрүүнү улантуу керек. Муну калктын географиялык жайгашуусунун, өткөрүүнүн убактысынын жана максатынын катышында өткөрүү зарыл. Болбосо зомбулук саясий моюн сунбоочулуктун потенциалдуу кубаттуу жана ийгиликтүү пайдаланылышына өлүм эффектисин алып келиши мүмкүн.

Тарыхый маалыматтар көрсөткөндөй, саясий моюн сунбоочулуктун жүрүшүндө көптөгөн өлүмдөр күтүлсө да, алардын саны куралдуу кагылыштарга караганда дээрлик аз болот. Андан сырткары, күрөштүн мындай тиби өлтүрүүлөрдүн жана ырайымсыздыктардын учу түгөнгүс циклин узартпайт.

Зомбулуксуз күрөш өкмөттүн жана анын репрессияларынын жоголуш тенденцияларын божомолдойт. Коркуунун же анын үстүнөн көзөмөлүнүн жоголуусу бардык калк үстүндөгү диктаорлордун бийлигинин талкаланышынын негизги элементи болуп саналат.

Ачыктык, жашыруундук жана бийик стандарттар.

Жашыруундук, кала жана жашыруун ишмердүүлүк кыймыл үчүн өз ара абдан татаал проблеманы элестетет. Көп учурда саясий полициядан жаан жашыруу кызматтардан өзниетин жана планын жашыруу мүмкүн эмес. Кыймылды перспективасынын көз карашы боюнча жашыруундук ички корку менен ган байланышпастан, каршылашуу деминин өчүшүнө жана адамдардын санынын кыскарышына алып келген корку сезимине өбөлгө болот. Жашыруундук ошнодой эле кыймылдын ичиндеги, көпчүлүгү калыссыз, күмөн саноого жана айыптоого алып келет. Жашыруундук кыймылдын зомбулуксуз өтүшүнүн мүмкүндүгүнө да таасир тийгизет. Андан айырмаланып, ниеттердин жана пландардын ачыктыгы карама-каршы аракет гана көрсөтпөстөн, каршылашуу кыймылы абдан кубаттуу дегене таасир калтырууга жардам берет. Биринчи көз карашта алганда, албетте, проблема абдан татаал жана

каршылашуу кыймылдарында жашыруундукту талап кылга манилүү аспектилерге ээ. Зомбулуксуз күрөштүн динамикасына арналган жана диктатурага байкоо жүргүзүүнүн каражаттары жөнүндө билгендер үчүн конкреттүү кырдаалда ишеничтүү малыматка негизделген баалоо талап кылынат.

Жашыруу жарыялоолорду редакциялоо, басу жана таркатуу, өлкө ичиндеги легалсыз радио уктурууларды пайдалануу жана диктатуранын операциялары туураалуу чалгындоочулук маалыматтарды чогултуу жашыруундуктун жогорку даражасын талап кылган атайын кыймыл-аракеттерден болуп саналат.

Зомбулуксуз акцияларда бийик тартипти сактоо конфликтинин бардык стадияларында зарыл жана дайыма талап кылынат. Конкреттүү өзгөрүүлөрдү ишке ашыруу адамдардын көп санына муктаж экендигин эске алуу керек. Ошол эле убакта, ишеничтүү катышуучулар катарында адамдардын мындай саны кыймылды уюштуруунун бийик стандарттарын колдоо аркылуу гана камсыз кылууга болот.

Күчтөрдүн өз ара катышын өзгөртүү

Стратегдердин эске ала турган нерсеси, саясий моюн сунбоочулукту колдонго конфликт үзгүлтүксүз өз ара аракеттин аракети жана карама-каршы аракетинин өзгөрүп турган күрөш талаасы болуп эсептелет. Статикалыктын эч нерсеси жок. Күчтөрдүн өз ара байланышуусу мүмкүн, эгер каршылашуунун катышуучулары репрессияга карабастан зомбулуксуз аракеттерин туруктуулук менен улантса.

Күчтөрдүн өз ара байланышы мындай конфликттик кырдаалда күч колдонулган конфликттерге караганда дээрлик көбүрөөк, алар тез арада уюшулат жана ар түрдүү саясий манилүү жыйынтыкка ээ. Мындай натыйжалар жаңырыктап турат жана тигил же бул топтун күчтөнүшүнө же алсызданышына өнөктөшөт.

Андан сырткары, зомбулуксуз аракеттерди колдонгон топ куралдуу конфликттерге караганда каршылашынын катыштык күчүнүн көбөйүшүнө же азайышына таасир эте алат. Мисалы, тартипке салынган эр жүрөк зомбулуксуз каршылаштык диктаторлор менен беттешкенде тынчсызданууга,

нааразычылыкка, чечкинсиздикке же экстремалдуу кырдаалда диктаорлор жана калктын өзүнүн аскерлеринин арасында көтөрүлүшкө да алып келиши мүмкүн. Мындай каршылык көрсөтүүдө диктатуранын кеңири эл аралык талкууга алынышы да күтүлөт. Мындан сырткары, саясий моюн сунбоочулукту билгичтик менен, тартиптүү жана ыраатуу колдонуу адамдардын каршылашуусундагы кеңири катышуусуна түртөт.

Өзгөртүүнүн төрт механизми

Зомбулуксуз күрөш 4 жол менен өзгөрүүгө чакырат. Биринчи механизмдин болушунун мүмкүндүгү аз, ошентсе да анын бир аз шооласы көрүнгөн. Эгер каршылаш тобунун мүчөлөрү зомбулуксуз каршылык көрсөтүүлөрдүн репрессиядан жабыр тарткан эр жүрөктүүлөрдү көрүп эмоционалдык сезими козголсо, алар каршылашуунун катышуучуларынын максаттарын кабыл алышы мүмкүн. Ошентсе да, зомбулуксуз акциялардын жүрүшүндө мындай өзгөрүүлөр чанда жолугат.

Андан да көп, зомбулуксуз күрөш конфликттик кырдаалдын жана коомдун мындай өзгөрүшүнө жеткирет, ал эми каршылашы өз каалагандай иш аракет жасай албай калат. Дал ушундай өзгөрүү калган үч механизмди: ылайыкташуу, зомбулуксуз мажбурлоо жана талалону өзүнө ылайыктай. Алардын кайсынысы пайда болорун, күчтөрдүн салыштырмалуу жана абсолюттук катышы демократтардын пайдасына чечилгендигине көз каранды.

Эгер күн тартибинде фундаменталдык мүнөзгө ээ эмес маселелер турса, чектелүү кампаниянын жүрүшүндөгү оппозициянын коркутуучу талаптары каралбайт, ал эми каршы туру кандайдыр бир даражада күчтөрдүн өз ара катышын өзөртсө, берилген конфликт макулдашуунун, келишимдин же компромисстин бүтүмүнө алып келиши мүмкүн. Мисалы, көптөгөн көтөрүлүштөр өз максаттарынын айрымдарына ээ болот, бирок бири да бардыгына жетпейт. Өкмөт мындай макулдашууну позитивдик катары карай алат, мисалы, чыңалуу жеңилдетүү үчүн, «калыстык» таасирин калтыруу же режимдин эл аралык репутациясын бекемдетүү үчүн. Ошондуктан, өздөштүрүү механизмдер жолу менен макулдашуу келишимдерин түзүүдө проблемаларды дыкаттык менен тандап алуу манилүү. Диктатураны кулатуу үчүн күрөш мындай проблемаларга жатпайт.

Зомбулуксуз күрөш ишендирүүлөрдү, өздөштүрүүлөрдү өзгөртүүнүн механизмдерин карап чыгууга караганда абдан күчтүү болушу мүмкүн. Кызматташтыктан массалык баш тартуу жана моюн сунбоо социалдык жана саясий кырдаалды, айрыкча күчтөрдүн өз ара катышын түп-тамыры менен өзгөртө алгандыктан, диктатуранын коомду башкаруунун экономикалык, социалдык жана саясий процесстери иш жүзүндө жоголот. Каршылаштын курал күчтөрүнүн ушунчалык ишенчиликсиздигинен, катышуучуларга каршы репрессияларга тиешелүү буйруктарга баш ийбей калышат. Каршылаштардын лидерлери бийликте калып жана мурдагысындай эле өздөрүнүн баштапкы максаттарынын изин кубалабаса да, алар эффективдүү иш аракетке жөндөмүн жоготушат. Бул зомбулуксуз мажбурлоо деп аталат.

Айрым зомбулуксуз мажбурлоого алып келген экстремалдуу учурларда дагы маанилүү натыйжалар күтүлөт. Каршылаштын жетечилиги аракетке жөндөмүн жоготот жана анын бийлигинин жеке структурасы ойрондолот. Каршылашууга катышуучулардын өзүн-өзү башкаруусу, кызматташтыктан баш тартуусу, моюн бербөөсү абдан кенен жыйылгандыктан, каршылаштын алардын үстүнөн көзөмөлү начарлайт. Бюрократтык аппарат өз жетекчилигине моюн сунуудана баш тартат. Каршылаштын аскерлери жана полициялары тополоң салышат. Каршылаштын салтык жолун улантуучулары жана калк мурунку жетекчиликтен кутулууну самашат. Ошондуктан колдоо жана баш ийүү токтотулат.

Өзгөрүүлөрдүн төртүнчү механизми, каршылаштын системасынын урашы кыйла тез болот, жеңиш үчүн да зарыл күчү алсырайт. Режим жөн гана бөлүктөргө жиктелет.

Бошотуу стратегиясын пландаштырууда берилген төрт механизмди эске алуу керек. Кээде алар капыстан аракетке келишет. Ошентсе да конфликттин жүрүшүндө бул механизмдердин бирин же андан көбүн тандоо стратегия элементтеринин өз ара конкреттүү толуктоочу түзүлүшүнө мүмкүндүк берет. Механизмди тандоо көптөгөн факторлорго көз каранды, анын ичинде каршылашкан топтордун күчүнүн абсолюттук жана салыштырмалуу катышынан, ошондой эле зомбулуксуз күрөш жүргүзгөндөрдүн мамилесинен жана максаттарынан.

Саясий моюн сунбоочулукту демократизациялоо эффектиси

Күч санкцияларынын борбордоштурулган таасиринен айырмаланып, зомбулуксуз күрөш методун пайдалануу саясий коомду демократизациялыштыруунун бир канча багытына өбөлгө түзөт. Демократиялык таасирдин тарабынын бири терс болуп эсептелет. Куралдуу күчтөрдүн каражатынан айырмаланып, калкка каршы багытталып жана диктатураны орнотуу же колдоо үчүн жүргүзүлбөстөн, бул метод бийликтеги элитанын жетекчилиги астында репрессияны камтыбайт. Саясий моюн сунбоочулук кыймылынын лидерлери өз жактоочуларына таасир же кысым көрсөтө алышат, бирок макул болбогондугу же башка лидерлерге өтүп кеткендиги үчүн алар түрмөгө камашпайт же жазалашпайт.

Демократизациялоонун башка тарабынын эффектиси оң болуп саналат. Зомбулуксуз күрөш калкка каршылашуу каражатын берет, аныбийликтеги же потенциалдуу диктаторлорго каршы өз эркиндигине жетүү үчүн пайдаланат. Төмөндө зомбулуксуз күрөшк байланыштуу демократизациялоонун эффектисинин оң элементтеринин айрымдары көрсөтүлөт:

- Зомбулуксуз күрөш жүргүзүүнүн тажрыйбасы калктын режимге жана репрессияларга каршы туруштук берүүсүндө өзүнө-өзү болгон ишенимин бекемдейт.
- Зомбулуксуз күрөш кызматташтыктан жана моюн сунуучулуктан баш тартуунун каражатын сунуштайт, анын жардамы менен калк ар кандай диктаторлук топтун демократиялык эмес башкаруусуна каршылык көрсөтөт алат.
- Зомбулуксуз күрөш эркиндиктердин практикасын бекитүү үчүн колдонулушу мүмкүн, мисалы, сөз эркиндиги, басма сөз эркиндиги, көз карандысыз уюмдардын жана репрессивдик башкаруулар алдындагы чогулуштардын эркиндиктери.
- Зомбулуксуз күрөш көз карандысыз топтордун жана коомдук институттарынын жашап кетишине, жаралышына жана бекемделишине өбөлгө болот. Алар демократия үчүн абдан манилүү, анткени калктын

күчүн мобилизациялай алат жана потенциалдуу диктатордун реалдуу күчүн чектейт.

- Зомбулуксуз күрөш каражаттарды берет, ал эми анын жардамы менен калк диктаторлук өкмөткө тиешелүү болгон полициянын жана куралдуу күчтөрдүн репрессивдик акцияларына таасир тийгизе алышат
- Зомбулуксуз күрөш методдорду берет, анын жардамы менен калк жана көз карандысыз институттар демократиянын кызыкчылыгында башкаруучу элитанын күч булактарынна бөгөт коюп, анын бийлигинин уланыш жөндөмүнө коркунуч туудурушат.

Зомбулуксуз күрөштүн татаалдыгы

Жогорудагы талкууда байкалгандай, зомбулуксуз күрөш бир катар методдорду, өзгөрүүнүн механизмдерин камтыган социалдык кыймылдадын татал инструменти болуп саналат. Эффективдүү, айрыкча диктатурага каршы, болуш үчүн саясий моюн сунбоочулук дыкаттык пландаштыруунун жана даярдыкты талап кылат. Болочоктогу атышуучулар алардан эмне керек экендигин түшүнүшү керек. Талапка шайкеш келген ресурстары табуу зарыл. Стратегдерге күн мурунтан кандай жол менен зомбулуксуз методу эффективдүү колдонууну анализдөө керек. Бул абдан маанилүү элементке ой борборун буралы: стратегиялык пландаштыруудагы зарылдык.

Глава 6

Стратегиялык пландаштыруудагы зарылдык

Диктатурага каршы саясий моюн сунбоочулук кампаниясын ар түркүн жол менен баштоого болот. Мурда мындай күрөш дээрлик дайыма пландаштырылбаган жана капысынан өтчү. Андагы таарынычтан башталган акциялар ар түркүн эле, бирок көпчүлүгү ардактуу инсанды өлтүрүү, камоо же га карата мыкаачылык, жаңы репрессивдүү саясатты же буйрукту, азык-түлүктүн жетишсиздигин, диний ишенмидерди сыйлабастыкты жана ага байланышкан окуяларды камтыган. Кээде диктатуранын белгилүү бир актысы калктын абдан кыжырлануусуна алып келгендиктен, эл түшүнбөстөн жана ал эмне менен бүтөрүн биобестен эле акцияларды жүргүзө баштаган. Башка учурларда эр жүрк инсан же чоң эмес топ колдоого алып келген акцияларды жүргүзгөн. Кимдир-бирөөнүн конкреттүү таарынычы башканыкына окшош болуп, ал андан таасирленсе, күрөш биргелешкен. Айрым учурда кичинекей топтон же жеке инсандан чыккан каршылашуга чакырык капыстан кеңири колдоого ээ болуп кетет.

Ички себептердин натыйжасында пайда болгон мындай нерсе оң сапаттарга ээ болсо да, анын терс жактары да бар. Көп учурда демократиялык кыймылдын катышуучулары диктатуранын ырайымсыздыгын күткөн эмес, кыйноолорго туруштук бербей, каршылашуу жеңилүүгө дуушар болгон. Мезгилдин өтүшү менен пландаштыруунун жоктугу демократтар тарабынан өлүм натыйжасын берген кокустук чечимдерге алып келген. Эзүү системасы ордуна кулатылган күндө да, демократиялык системага өтүүнү уюштуруунун пландаштыруусунун жоктугу жаңы диктатуранын пайда болушуна өбөлгө түзгөн.

Реалистикалык пландаштыруу

Пландаштырылбаган элдик толкуулар, эч күмөнсүз, келечекте диктатурага каршы күрөштө чоң ролду ойнойт. Ошентсе да учурда диктатураны кулатууну эффективдүүрөөк жолун, саясий кырдаал жана элдин маанайы жагымдуу жана кампаниянын башталыш методунун моментин аныктоо

мүмкүндүгү бар. Эркиндикти жеңип алуунун эффективдүү жолдорун тандап алуу кырдаалдарында, учурдун реалисттик баасына жана калктын мүмкүндүгүнө негизделген кылдат анализ керек.

Бир нерсеге жетүүгө каалоо болгондо, анын кандай жасоону пландаштыруу пайдлуу. Максат канчалык маанилүү болсо, аны пландаштыруу да ошончолук маанилүү боло баштайт. Стратегиялык пландаштыруу бардык ресурстар мобилдүү жана натыйжалуу пайдаланылыш мүмкүндүгүн берет. Бул айрыкча демократиялык кыймылга тиешелүү. Анткени ал чектелүү ресурстарга ээ жана анын улантуучулардын жашоосу кооптуулукта, бирок аны менен бирге кубаттуу диктатураны кулатууга аракеттенет. Андан айырмаланып, диктатура кең материалдык ресурстарга ээ, кубаттуулугу жанан каардуу иш аракеттерди пайдалануу жөндөмү бар.

«Стратегияны пландаштыруу» - кыймылдын ырааттуулугун эсепке алуу болуп саналат. Темага салыштырып караганда, бул диктатурадан келечектеги демократиялык системага алып келиш керек. Мындай максатка жетүүнүн планы адатта эзилген элдин жана коомду колдоого жана диктатураны алсыздатууга багытталган кампаниялардын жана башка уюшулган акциялардын ырааттуулугунан турат., Диктатураны жөн гана кулатуу эмес, демократиялык системаны куруу максат экендигин белгилей кетүү керек. Диктатураны жөн гана кулатууну көздөгөн башкы стратегия дагы бир тиранды уюштуруу тобокелдигине алып келет.

Пландаштыруунун татаалдыгы

Дүйнөнүн ар бөлүгүндөгү эркиндиктин айрым жактоочулары эркиндикке жетишүүнүн жолдорунун проблемасын тыкандык менен ойлоп чыгууну ойлошпойт. Кээде гана мындай энтузиасттар кыймылдын башталышына чейин эле стратегиялык пландаштыруунун манилүүлүгүн мойнуна алышат. Натыйжада пландаштыруу дайыма жок болуп чыгат.

Эмне себептен өз эли үчүн саясий эркиндикти камсыз кылып бергиси келген адамдар бул максатка жетүүнүн стратегиялык планын чанда гана даярдашат? Тилекке каршы, демократиялык оппозициянын топторунун көпчүлүк мүрө стратегиялык пландаштыруунун зарылдыын түшүнүшпөйт, ага көнгөн эмес же стратегиялык ой жүгүртүүгө үйрөнүшкөн эмес. Бул жөнөкөй

эмес маслелелерден. Диктатура дайыма артынан түшкөн, өтүп жаткан иштерге абдан алек болгон каршылашуунун лидерлери көп учурда жетишсиз корголгон жана стратегиялык ой жүгүртүүгө болгон ыктарды иштеп чыгууга убакыт таба алышпайт.

Анын ордуна кеңири таралган схема диктатуранын демилгесине жөнөкөй реакция кылуу эсептелет. Ошентип, оппозиция дайыма коргоно алат, чектелүү эркиндиктерди сактап калууга умтулат, эң жакшы дегенде диктаторлук көзөмөлдүн орношун басаңдатат же режимдин жаңы саясатына айрым проблемаларды түзөт.

Албетте, айрым инсандар же топтор боштондук кыймылындагы кеңири пландаштыруунун зарылдыгын деле байкашпайт. Анын ордуна алар өз максаттарын туруктуулук, бекем жана жетишерлик деңгээлде көздөшсө, ал кандайдыр бир деңгээлде иш жүзүнө ашышы мүмкүн деген ишенүүчүлүк менен эсептешт. Башкалар, болуп жаткан проблемалардын алдында алар жөн гана өз принциптерине жана идеалдарына ылайык байкоо жүргүзүп жашаса, анын иш жүзүнө ашып кетишине бардык нерселерди жасап жатабыз деп божомолдошот. Гуманитардык максаттарды жана иделдарды жактоочулугун колдоо – абдан сонун, бирок, диктатураны кулатып эркиндикке жетүү үчүн жетишсиз.

Диктатуранын башка каршылаштары зомбулукту жетишерлик пайдалануу менен эркиндикке жетүүгө болот де ойлошот. Бирок, жогоруда белгиленгендей, зомбулук ийгиликке кепилдик болуп бере албайт. Бошотуунун ордуна жеңилип калууга, массалык запкыга ж.б. алып келиши мүмкүн. Көпчүлүк учурларда диктатура зомбулук күрөшүнө мыкты даярданган, ал эми аскерлердин демократтарга чанда гана боору оорубаса, мындай нерсе такыр эле кездешпейт.

Айрым активисттер эмнени жасоо керектигин «сезишип», ушуларга өз аракетин негиздешет. Мындай мамиле эгоцентрилик гана болбостон, бошотуунун башкы стратегиясын түзүүдө эч кандай жеткечилик бере албайт.

Кимдир-бирөөнүн акылына келген «укмуш идеяга» негизделген аракеттер өз кемчиликтерине ээ. Анын ордуна диктатураны талкалоодогу «кийинки кадамга» эсептелген иш- аракет талап кылынат. Стратегиялык анализсиз каршылашуунун лидерлери «кийинки кадам» кандай болушун биле алышпайт, себеби женишке ээ болуш үчүн конкреттүү кадамдын ырааттуулугун толугу менен иштеп чыгышпаган. Чыгармачылык жана укмуш идеялар абдан

манилүү, бирок аларды демократиялык күчтөрдүн стратегиялык абалын жакшыртуу үчүн пайдалануу зарыл.

Диктатурага каршы колдонулган иш-аракеттердин көпчүлүгүн мыкты билүү менен, бирок эмнеден баштоодон түшүнүк албаганда, айрымдар кеңеш айтышат: «Бардыгын бир убакытка удуула жасагыла». Бул пайдалуу болушу ыктымал, бирок, албетте мүмкүн эмес, айрыкча салыштырмалуу алсыз кыймылдар үчүн. Ал эле эме, мындай ык эмнеден баштоо керек, аракеттерди эмнен ортоктоо керек жана чектелүү ресурстарды кантип пайдалануу керек дегенге эч кандай ой туудурбайт.

Башка инсандар жана топтор кандайдыр-бир пландаштыруунун зарылдыгын мойнуна алышы мүмкүн, бирок аны кыска мөөнөттө же тактикалык негизде гана кылууга жөндөмдүү. Алар узак убактылуу пландаштыруу зарыл же мүмкүн экендигин түшүнө алышпайт. Салыштырмалуу майда суроолорго ар дайым алаксууга, демилгени демократиялык кыймылдын колуна алгандын ордуна, каршылаштын аракетине жооп берүү менен алар стратегиялык ой жүгүртө же талдай алышпайт. Кыска убактылуу кыймылдарга көп аракеттерди жумшоо менен, мындай жетекчилер күрөштүн бир канча альтернативалуу жолдорун ойлонушпайт.

Айрым демократиялык кыймылдар диктатураны кулатудагы бардыгын кучагына камтыган стратегияны иштеп чыгышпайт жана башка манилүү себептерге аракеттерин ортоктойт. Диктатура алардын жеке аракеттери менен кулайт деген ички ишеним жок. Ошондуктан мындай аракеттерди пландаштыруу убакытты романтикалык сарптоо же пайдасыз иш менен алектенүү катары кабыл алынат. Кубаттуу катаал диктатурага каршы күрөш жүргүзүп жаткан адамдар көпчүлүгү зор согуш жаан полиция күчүнө туруштук берет. Бирок реалдуу үмүтсүздүк да мындай адамдар өз чынчылыдыгынын себебинен, мүмкүн, тарых үчүн да каршы турушат. Буларды алар эч качан мойнуна албаса да, жана бул жөнүндө аң-сезимсиз ойлонушса, алардын иш-аракети өздөрүнө үмүтсүз. Ошондуктан алр үчүн узак убактылуу стратегиялык пландаштыруу мааниге ээ эмес.

Мындай стратегиялык пландаштыруунун жоктугу көп учурда начар натыйжалуу: кыймылдын күчтөрү чачырандайт, аракеттер эффективсиз, энергия майда проблемаларга сарпталат, артыкчылыктар пайдаланылбайт, курмандыктар пайдасыз. Эгер демократтар стратегиялык пландарын иштеп

чыкпаса, өз максатына жетүү күмөн. Начар план, акциялардын капыстан биргелешип каршылашуунун кеңири кыймылын алдыга жылдырбайт. Анын ордуна диктатуранын көзөмөлүнүн жана бийлигини тереңдеши толук күтүлөт.

Тилекке каршы, бардыгын кучагын алган бошотуунун стратегиялык пландары чанда же такыр иштелбесе, диктатуралар иш жүзүнө караганда дагы да стабилдүү сезилет. Алар зарыл болгон убакыттан да он жылдап көп өкүм сүрүшөт.

Стратегиялык пландаштыруунун төрт манилүү термини

Стратегиялык ой жүгүртүүнүн максаттары үчүн төрт негизги теминдин маанисине тактык киргизүү зарыл.

Башкы стратегия концепция болуп саналат да, ал топтун бар болгон ресурстарынын (экономикалык, адамдык, моралдык, саясий, уюштуруучулу ж.б.) координациясы жана орток колдонулушу үчүн пайдаланылат жана конфликте өз максаттарына жетүү үчүн умтулат. Башкы стратегия конфликтте ресурстарды жана башкы көңүлдү топтун максаттарына бурууда конфликттин жүрүшүндө ишке ашкан аракеттердин ылайыктуу методдорун аныктайт. Стратегиялык планды иштеп чыгууда кыймылдын лидерлери кысымдын жана таасирдин кандай түрлөрү каршылашка карата колдонулушу керектигин баалап, пландаштыруусу зарыл. Андан ары, башкы стратегия каршылашуунун баштапкы жана кийинки кампанияларында керектелген шарттар жана убактылуу алкактар боюнча чечимдерди киргизүүгө милдеттүү.

Башкы стратегия күрөш жүргүзүүнүн кууш стратегиясынын тандоо үчүн негизги алкактарды түзөт. Башкы стратегия ошондой эле конкреттүү топторго жалпы маселелерди коюну жана күрөштө пайдаланган ресурстарды алардын ортсунда бөлүштүрүүнү аныктайт.

Стратегия генералдык стратегиянын алкагында иштөөдө конфликттердеги конкреттүү максаттарга кандай жакшы жол менен жетүүнүн концепциясы болуп эсептелет. Стратегия күрөшкө аттануу керекпи, аны кантип жүргүзүш керек, ошондой эле белгилүү бир максатка жетүү үчүн максималдуу эффективдүүлүккө кандай жетүү керек деген суроолорго жооп беребиз.

Стратегия кээде сүрөтчүнүн идеясына, ал эми стратегиялык план - архитектуралык чиймелерге салыштырылат.¹²

Стратегия жагымдуу стратегиялык кырдаалды түзүү аракетин камтыгандыктан, каршылаш ачык конфликт учурунда өзүнүн жеңилүүсүнө ишенет, ошондуктан ачык күрөшсүз эле капитуляцияланат. Болбосо, эгер багынбаса, жагымдуу стратегиялык кырдаал демократтарды жеңиш менен камсыз кылат.

Күрөштүн өзүнүн жүрүшүнө карата, стратегиялык план кампания кандай өнүгүш керек жана анын ар түрдүү компоненттери кандайча айкалышы керек деген жалпы түшүнүктү берет. Бул кичирээк масштабдагы операцияларда конкретүү күрөшүү топторун ыктуу пайдалануусун болжолдойт. Даанышман стратегияны пландаштыруу операциянын жүрүшүндө күрөштүн ар түрдүү тандалып алынган формаларын ийгиликтүү колдонууга болгон талаптарды алыш керек. Күрөштүн ар түрдүү формалары ар түрдүү талаптарды болжолдойт. Албетте, «талаптарды» жөн гана аткаруу ийгиликке үчүн жетишсиз. Дагы кошумча факторлор да керек болуп калышы мүмкүн.

Стратегияны иштеп чыгууда демократтар өз максаттарын так түзүп алууга жана аракеттердин эффективдүүлүгүнүн баасынын методун аныктоого милдеттүү. Мындай аныктоо жана анализ стратегдерге коюлган максаттардын ар бирине жетүү үчүн так талаптарды коюуга мүмкүндүк берет.

Иш- аракеттердин методдору жана тактикасы стратегиянын иш жүзүнө ашышы үчүн пайдаланылат. Тактика колдо болгон күчтөрдү керексиз кырдаалда кирешелүүлүк менен кылдат колдонууну билдирет. Тактика белгилүү максатка жетүүдө кабыл алынган чектелүү масштабдагы аракет болуп саналат. Тактиканы тандоо конфликттин белгилүү фазасында стратегияны ишке киргизүү үчүн колдо болгон каражаттарды колдонуу концепциясына таянат. Эффективдүүлүктү көтөрүү үчүн дайыма назар салып тактиканы жана методду тандоо зарыл. Стратегиялык максатка жетүүнү тездетпеген тактикалык жеңиштер акыры энергиянын пайдасыз сарпталышына алып келиши мүмкүн.

Ошентип, кеңири стратегиянын алкагында пайдаланылган тактика чектелүү масштабдагы аракеттер менен алек болот. Тактика дайыма күрөш менен байланыштуу, ошол эле убакта стратегия кененирээк аракеттерди көздөйт. Конкреттүү тактика жалпы стратегиянын, күрөштүн же кампаниянын бөлүгү

---

¹² Роберт Хелви, жеке кат алышуу, 15-август 1993

катары аңдалышы мүмкүн. Тактика , стратегияга караганда, кыска убакыт аралыгында, кууш областтарда (географиялык, институционалдык), адамдардын чектелүү санында жана чектелүү максаттарда колдонулат.

Стратегиялык максаттарга жетишүү үчүн чабуулдук тактикалык аракеттер тандалып алынат. Тактикалык күрөштөр каршылашка каршы чечкиндүү сокку урганга жагымдуу болгон шарттарды түзүү каражаттарынан болуп саналат. Ошондуктан пландаштырууга жана тактикалык операцияларды жүргүзүүгө жооптуу адамдардын бул үчүн ылайыктуу методдорду колдонуу менен кырдаалды дыкаттык коюп баалоосу абдан зарыл. Потенциалдуу катышуучулар аракеттин тандалган ыктарын жана конкреттүү методдорун колдонууга үйрөтүлүшү керек.

Метод конкреттүү куралды же аркет каражатын түшүндүрөт. Зомбулуксуз күрөштүн ыгынын алкагында мындай каражаттар 5-главада саналып берилген күрөштүн белгилүү он чакты формасын камтыйт (мисалга, көтөрүлүштүн, бойкоттордун, саясий кызматташтыктан баш тартуунун көптөгөн түрлөрү).(Тиркемени да кара).

Жоопкерчиликтүү жана эффективдүү стратегиялык планды иштеп чыгуу башкы стратегияны, стратегияны, тактиканы жана методду иштеп чыгуу кылдаттык менен формулировкадан жана тандп алуусунан көз кааранды.

Бул дискуссиянын негизги ою , диктатураны кулатуудагы чебер стратегиялык пландаштырууда интеллектини кеңири пайдалануу болуп эсептелет. Пландаштыруудагы иштин оңунан чыкпай калышы катастрофага алып келет, ошол эле убакта интеллектуалдык жөндөмдүүлүктөрдү эффективдүү колдонулуу стратегиялык курсту түзүшү мүмкүн, анда колдогу ресурстар туура пайдаланылат да, коомду эркиндиктин жана демократиянын максаттарына илгерилетет.

Глава 7

Стратегияны пландаштыруу

Ийгиликтин мүмкүндүгүн көтөрүүдө каршылашуунун лидерлери запкы тарткан адамдарды бириктирүү, диктатураны алсыздантуу жана бара-бара жоготуу, бекем демократияны орнотуу үчүн аркеттин чоң план түзүш керек. Мындай планды түзүү үчүн кырдаалды жана эффективдүү аракеттерди чебердик менен изилдөө зарыл. Мындай чебер анализ эркиндик үчүн башкы стратегия үчүн да, өзүнчө акциялардын стратегиясы үчүн да база боло алат. Айтмакчы, башкы стратегиянын жана өзүнчө акциялардын стратегиялардын иштелмеси өзүнчө процесстерден. Башка кампаниялардын стратегиялары башкы стратегиянын иштелмеси чыккандан соң гана иштелип чыгат. Өзүнчө кампаниялардын стратегиялары башкы стратегиянын максатынын жеткилеңдиги жана бекемдөөсү үчүн иштелип чыгат.

Каршылашуу стратегиясын иштеп чыгуу көптөгөн суроолордун жана маселелердин көптөгөн эсебин талап кылат. Мында биз башкы стратегиянын да, башка акциялардын стратегиясынын деңгээлинде да бир нече маанилүү факторлорду атайбыз. Ошентсе да, ар түрдүү стратегиялык пландаштыруу конфликттин кырдаалынын терең түшүнүсүн талап кылат. Ал ичине физикалык, тарыхый, өкмөттүк, согуштук, маданий, социалдык, саясий, психологиялык, экономикалык жана эл аралык факторлорду камтыйт. Стратегиялар конкреттүү күрөштүн контекстинде гана иштелип чыгышы мүмкүн.

Барынан мурда, демократиялык лидерлерге жана стратегияны иштеп чыгуучуларга максаттарды жана иштин манилүүлүгүн баалоо милдети коюлат. Максаттар, алар үчүн күрөшүүгө татыктуубу? Күрөштүн чыныгы максаттарын аныктап алуу керек. Биз жогоруда белгилеп кеткенбиз, диктаторду бир жолу кулатуу же бар болгон диктатураларды четтетүү жетишсиз. Мындай конфликттердин максаты болуп башкаруунун демократиялык системасы менен эркин коомду түзүү эсептелет. Бул суроону түшүнүүнүн тактыгы башкы стратегиянын жана андан чыккан жеке стратегиялардын иштелмесине таасир этип турат.

Жекече алганда, стратегияларда төмөндөгүгө окшош көптөгөн фундаменталдуу суроолорго жооптор болушу керек:

- Эркиндик жолунда кандай негизги тоскоолдуктар турат?
- Кандай факторлор эркиндикке жетишүүнүн өбөлгөсү болот?
- Кандай негизги күчкө диктатура таянат?
- Диктатуранын кандай алсыздыктары бар?
- Диктатуранын күчүнүн булактары канчалык тез өнөкөттүү?
- Кандай күчтөр демократтардын жана негизги калктын тарабында?
- Демократиялык күчтөрдүн жана негизги калктын кандай алсыздыктары бар жана аларды кантип жеңүүгө болот?
- Конфликттерге түздөн-түз тартылбаган, кимдер диктатурага да, демократиялык кыймылга да көмөк көрсөтө алган же жардам берген тараптардын статусу канчалык?

Каражаттарды тандоо

Башкы стратегиянын деңгээлинде иштеп чыгуучуларга конфликтте пайдаланыла турган күрөштүн негизги каражатын тандап алуу зарыл. Күрөштүн альтернативалуу ыгына тиешелүү кадимки согуш аракеттери, партизандык согуш, саясий моюн сунбоочулук сыяктуу артыкчылыктарды жана чектөөлөрдү баалоо керектүү.

Мындай тандоо кылуу менен, стратегдер назарына кийинки суроолорду алышын керек: Күрөштүн тандалган тиби демократиялык күчтөрдүн мүмкүнчүлүктөрүнө туура келеби? Күрөштүн тандалган ыктары эзилген элдин күчтүү жагына пайланышабы? Күрөштүн бул ыгы эмнеге багытталган – диктатуранын алсыз жагынабы же анын күчтүү дараметинеби? Тандалып алынган каражаттар демократтардын өз күчтөрүнө бекем ишенишине жардам

береби, же бул каражаттар үчүнчү тарапка же сырткы жабдып туруучуларга көз карандылыкты талап кылабы? Тандалып алынган каражаттар диктатураны кулатууда кандай салым кошушат? Кокус конфликт чыгып кеткен учурда алар курмандыктардын санын жана кыйроолордун алкагын кыскартып же чектеп береби? Диктатураны кулатуунун натыйжасында, тандалып алынган каражаттар өкмөттүн тибине кандай таасир тийгизе алат? Эффективсиз деп аталган аракеттин түрлөрү генералдык стратегиянын иштелмесинен чыгарылышы керек.

Буга чейинки главаларда биз, саясий моюн сунбоочулук күрөштүн башка методдорунан айырмаланып дээрлик артыкчылыктарга ээ деп белгиледик. Стратегдер конкреттүү кырдаалды изилдеп жана саясий моюн сунбоочулук жогоруда келтирилген суроолорго оң жооп бере аларын аныкташы керек.

Демократияны пландаштыруу

Башкы стратегиянын негизги максаты жөн гана диктаторлорду кулатуу эмес, диктатуранын кайра пайда болушуна жол бербеген демократиялык системаны орнотуу экендигин эске туту керек. Бул максаттардын туура келүүчүлүгү үчүн, тандалып алынган каражаттар коомдо эффективдүү бийликтин бөлүштүрүүсүнө салым кошушу керек. Диктатура шарттарында калк жана атуулдук уюмдар абдан алсыз, өкмөт болсо өтө эле күчтүү. Бул дисбалансты оңдобой туруп, жаңы башкаруучулар ,кааласа, ушундай эле диктатор болуп калышы мүмкүн. Ошондуктан «сарай» («дворцовый» прим. переводчика) жана мамлекеттик төңкөрүштөр ылайыксыз.

Саясий моюн сунбоочулук бешинчи главада сүрөттөлгөндөй, коомдун диктатурага каршы мобилизациялоо жолу менен эффективдүү күчүн тең салмакта бөлүштүрүүсүнө салым кошот. Бул процесс ар кандай жолдор менен өтүшү мүмкүн. Зомбулуксуз мүмкүндүктөрдүн иштелмеси диктатуранын зордукчул репрессиялары эл арасындагы баш ийүүнү жана коркууну алып келбейт деген ойду айкындайт. Калк өз кызматында каршылык көрсөтүүнүн кудуреттүү каражаттарын, кээде диктатордун бийлигине каршы блокадага да ээ. Андан сырткары саясий моюн сунбоочулук аркылуу элдин күчүнүн мобилизацияланышы коомдун көз карандысыз уюмдарын күчөтөт. Бир жолу колдонулган эффективдүү күчтүн тажрыйбасы тез эле Эстен чыкпайт. Күрөштө

ээ болгон билим жана тажрыйба потенциалдык диктаторлорго коомдун жеңил баш ийип берүү мүмкүндүгүн төмөндөтөт. Күчтөрдүн өз ара катышынын мындай жылышы, акыры, бекем демократиялык коомдун орношунун мүмкүндүгүн бир аз көтөрөт.

Сырткы жардам.

Башкы стратегияны даярдоо процессинде диктатураны кулатуудагы ички карама-каршылыктын жана сырткы кысымдын салыштырмалуу ролун баалоо зарыл. Берилген анализде биз, күрөштүн негизги күчтөрү мамлекеттин өзүндө өтүш керек деп белгилегенбиз. Даража жана эл аралык жардамдын өзү ички күрөш менен стимулдашат. Бир аз кошумча катарында диктатурага карата негативдүү гуманитардык, этикалык жана диний негиздеги дүйнөлүк коомдук пикирди уюштуруудагы салымды кошсо болот. Бул аракеттер диктатурага каршы өкмөттүк жана эл аралык уюмдар тарабынан кабыл алынган дипломатиялык, саясий жана экономикалык санкцияларга жумшалышы мүмкүн. Санкциялар экономикалык эмбарго жана куралдануу үчүн жабдылган эмбарго, дипломатиялык мамилелердин жана дипломатиялык байланыштардын үзүлүшү, диктатордук башкаруудагы мамлекеттерге экономикалык жардамдар жана инвестицияларды берүүгө тыюу салуу, диктатордук өлкөнү ар түрдүү эл аралык уюмдардан жана Бириккен Улуттар Уюмунан чыгаруу формасын алса болот. Ал эле эмес, демократиялык күчтөргө түздөн-түз финансылык колдоо жана байланыш каражаттар менен камсыз кылуу сыяктуу эл аралык жардамдар көрсөтүлүп турушу мүмкүн.

Башкы стратегияны иштеп чыгуу

Каражаттарды тандоо жана сырткы жардамдын ролун аныктоодогу кырдаалды баалоого ылайык, башкы стратегияны иштеп чыгуучулар конфликтинин өрчүшүнүн мүмкүндүгүнө жалпы шилтеме түзүшү керек. Мындай жалпы план өтүп жаткан кырдаалдан баштап келечектеги боштондукту жана демократиялык системанын орношуна чейинки мезгилди камтыш керек. Башкы стратегияны түзүүдө иштеп чыгуучулар бир канча суроолорго жооп бериши керек. Төмөндөгү суроолор өз ара факторлордун типтерин элестет

(мурда келтирилген да конкреттүүрөөк), аларды саясий моюн сунбоочулуктун башкы стратегиясын иштеп чыгууда эске алынышы зарыл:

Диктатураны четтетүүнүн жана демократияны орнотуунун жалпы концепциясы кандай? Эзилген эл алгач жок дегенде чектелүү масштабда, диктатурага чакырык жасаш үчүн кантип өзүнө жетишерлик ишеним жана күчтү топтой алат? Убакыттын өтүшү менен жана тажрыйбанын топтолушу менен каршылашууга жана күрөшкө элдин мүмкүндүгү көбөйөт? Коом үстүндө демократиялык бийликти орнотуу жана диктатураны четтетүү үчүн бир катар чектелүү кампаниялардын максаты эмнеде болот?

Диктатурадан алыс кете алган, эркиндик үчүн пайдаланыла турган көз карандысыз уюмдар барбы? Коомдо кандай уюмдар диктатуранын көзөмөлүнөн бошой алат, ошондой эле диктаторлук башкаруунун өкүм сүрүшү улана Берген шарттарда да демократтар тарабынан өз максаттарына жетүү жана демократиялык чөйрөнү түзүү үчүн кандай уюмдар кайрадан уюшулушу керек?

Каршылашуу учурунда катышуучуларды кантип окутуу керек? Кандай ресурстар, финансылар, жабдуулар ж. б. күрөш процессинде керектелет? Калкты мобилизациялоодо кандай символика көбүрөөк эффективдүү болот?

Кандай аракеттердик жардамы менен жана кандай стадияда диктаторлордун бийлигинин булактары акырындап алсызданат жана жоголот? Күрөшүп жаткан калк өз салгылашында бир убакта эле зарыл зомбулксуз тартипти сактоону кантип камсыз кылат? Коом өзүнүн күрөш процессиндеги негизги керектөөсүн кантип канагаттандыра алат? Конфликтинин өрчүү процессинде социалдык тартип кандайча сакталат? Жеңишке жетишкенден кийин демократиялык каршылашуу пост-диктатордук коомдун институционалдык базасын түзүүнү кантип улантат?

Диктатурага каршы бардык боштондук кыймылдар үчүн стратегиянын эталондуу иштелмесинин планы жок жана түзүүгө мүмкүн эместигин эске туту зарыл. Диктатураны четтетүүгө жана демократиялык системанын орношуна арналган ар бир күрөш бири-биринен айырмаланып турат. Толук окшогон кырдаалдар жок, ар бир диктатура бир нече жеке мүнөздөмөгө ээ, ошондой эл эркиндик үчүн күрөшкөн калктын мүмкүнчүлүгү да өзгөчөлөнөт. Башкы

стратегияны иштеп чгуучулар берилген конфликттик кырдаалды гана эмес, күрөш үчүн тандалган каражаттарды да терең түшүнүүсү зарыл.¹³

Башкы стратегияны кылдаттык менен иштеп чыккандан соң, тунук акыл анын кенири жеткиликтүү болушуна чакырат. Кыймыл үчүн керек болгон көптөгөн жактоочулардын жалпы концепцияны кандай түшүнүүдө, өзүнчү инструкцияларды да ошондой аңдаса, чоң ынтызарлык менен катышат Мындай билгичтиктер потенциалдуу түрдө алардын моралдык жан дүйнөсүнө, катышууга даярдыгына, тура аракет кылуусуна оң таасир этет. Жалпы стратегиянын негизги абалы диктаторлорго да белгилүү болушунан күмөн жок. Негизги абалды билүүдөн алар репрессиянын катаалдыгын төмөндөтүүгө алып келет, себеби бул бул репрессиялар саясий кайтарууга ээ болуп, өздөрүнө эле багыттылыша мүмкүн. Башкы стратегиянын өзүнчө мүнөздөмөлөрүн билүү, ошондой эле диктаторлордун өздөрүнүн лагериндеги пикир келишпестикке жан чыккынчылыкка түртүшү ыктымал.

Диктатураны кыйратуунун жана демократиялык системанын орнотуунун башкы стратегиялык планын кабыл алуу менен про-демократиялык топтор аны ишке ашырууда өжөрлүгүн пайдалануу керек. Баштапкы жалпы стратегиядан баш тартуу чанда гана кездешет. Башкы стратегияны өзгөртүүнүн зарылдыгы стратегияны түзүүдө катачылык кеткен деген толук ишенимден кийин баш тартылат. Бул учурда да, ал кайталанган кайталанган фундаменталдык изилдөөгө, кайра иштелип чыккандан жана жаңысын бекиткенден кийин жаңы адекваттуу пландан кийин жасалууга тийиш.

Кампаниялардын стратегияларын пландаштыруу

Диктатураны кулатуунун жана демократияны орнотуунун иштелип чыккан башкы стратегиясы канчалык акылгөй жана көптү күттүрбөсүн, ал өзүнөн-өзү ишке ашпайт. Эң негизгиси, диктаторлук бийликти талкалоого багытталган кампаниялардын өзүнчө стратегияларын түзүү зарыл. Мындай стратегиялар, өз кезегинде, диктаторлук режимге чечкиндүү соккуларды бере турган тактикалык маневрлардын биримдигин камтыйт. Тактика жана аркеттин

---

¹³ Сунуш кылынган көлөмдүү эмгектерде камтылгандар: Джин Шарп, Зомбулуксуз акциялардын саясаты, ошондой эле Питер Акерман жана Кристофер Крюглер, Стратегиялык зомбулуксуз конфликт (Вестпорт, Коннектикут: Прегер, 1994).

өзүнчө методдору ар бир конкреттүү стратегиянын максатына жетүүгө салым кошушу үчүн тыкандык менен тандалып алынышы керек. Төмөндө стратегиялык деңгээлдеги маселелер гана талкууланат.

Башкы стратегияны иштеп чыгуучулардай эле, негизги кампанияларды пландаштырган стратегдер күрөштүн тандалып алынган жолдорунун мүнөзүн жана табиятын бардык түшүнүү керек. Согуш стратегиясын иштеп чыгуу үчүн күчтөрдүн структурасын, тактиканы, материалдык- техникалык жабдууларды, куралдарды, географиялык шарттарды ж.б. билиши зарыл болгон армия офицерлери сыяктуу эле, саясий күрөштүн иштеп чыгуучулары зомбулуксуз күрөштүн табиятын жана стратегиялык принципти түшүнүүгө милдеттүү. Бирок зомбулук күрөштү билбөө да, берилген кеңештерди укпоо да, жогоруда берилген суроолорго жооп бербөө да өзүнөн-өзү стратегияны түзө албайт. Стратегияны иштеп чыгуу чыгармачылык менен билимдин шайкештигин талап кылат.

Каршылашуунун өзүнчө кампанияларынын стратегияларын, ошондой эле боштондук күрөшүнүн узак убактылуу иштелмесин пландаштырууда, саясий күрөштүн стратегдери көптөгөн маселелерди жана проблемаларды карап чыгуусу керек. Алардын ичинде:

- Кампаниялардын конкреттүү максатын жана башкы стратегиянын аткарылышындагы алардын салымын аныктоо.
- Тандалып алынган стратегияларды иш жүзүнө ашырууда туура келген конкреттүү методдорду же саясий куралдарды тандоо. Өзүнчө стратегиялык кампаниялардын ар бир жалпы планында кичи масштабдагы колдонула турган тактикалык пландарды аныктоо зарыл. Алар диктатуранын бийлик булактарына тоскоолдук жана кысым үчүн пайдаланылат. Негизги максаттарга жетүү туура тандалган жана өзүнчө майда кадамдардын ишке ашкан жыйынтыгынан куралат.
- Экономикалык маселелердин жалпы саясий күрөш менен байланышы болуш керекпи, же кандай болуш керектигин аныктоо. Эгер экономикалык методдор күрөштө кеңири пайдаланылса, диктатурага кулагандан кийин алардын терс натыйжасын алдын алууга көңүл бурулушу керек. Болбосо, эгер демократиялык коомго өтүү мезгилинде чукул чечимдер кабыл алынбаса, көңүл кайттык жана нааразычылык пайда болот. Мындай нааразычылык экономикалык запкылардын

четтелишине убада берген диктаторлук күчтүн кайра жанданышына алып келет.

- Каршылашуунун баштоого эң мыкты жетекчилик структурасын жана байланыш системасын өз учурунда аныктоо. Чечимдерди кабыл алуунун жана байланыштын кандай каражаттарын күрөш процессинде каршылашуу кыймылынын катышуучуларына жана негизги калкка үзгүлтүксүз жетекчиликти камсыздоого мүмкүн.
- Каршылашуунун жаңылыктарын негизги калкка, диктаторлук күчтөргө жана эл аралык массалык маалымат каражаттарына жеткирүү. Маалымдамалар жана репортаждар сөзсүз түрдө фактылырга таянышы керек. Көбүртүп-жабыртуулар жана негизсиз маалыматтар каршылашууга болгон ишеничтен чыгарат.
- Конфликтинин өрчүү процессинде калктын керектөөсүн канагаттандыруу үчүн жеке мүмкүнчүлүккө негизделген социалдык, агартуучулук, экономикалык жана саясий ишмердүүлүктү пландаштыруу. Мындай пректилер конфликтке түздөн-түз катышпаган адамдар тарабынан ишке ашышы мүмкүн.
- Жеке кампаияны же жалпы боштондук күрөшүн колдоо үчүн сырткы жардамдын тибин аныктоо. Ички көз карансыздыкты сырткы факторлорго такабай туруп сырткы жардамды кандайча тартууга жана пайдаланууга болот? Жардамы мүмкүн жана ыктыярдуу болгон сырткы топторго көңүл буруу керек, мисалы өкмөттүк эмес уюмдар (социалдык кыймылдар, диний жана саясий топтор, кесиптик союздар ж.б.), өкмөттөр жана Ө же БУУ жана анын ар түрдүү уюмдары.

Андан сырткары, стратегияны иштеп чыгуучулар диктаторлук бийликке массалык каршылашуу учурунда тартипти жана социалдык муктаждыкты канагаттандырууну өз күчү менен камсыздандыруу керек. Бул көз карандысыз альтернативалык демократиялык структураны түзүп жана чыныгы талаптарды гана канагаттандырбастан, тартипсиздиктерге жана мыйзамсыздыкка багытталган аеосуз репрессияларга тартуу ишенчин төмөндөтөт.

Кызматташтыктан баш тартуу идеясын таркатуу

Диктатурага ийгиликтүү каршылашуу ишинде маңыздуу фактор болуп калктын кызматташтыктан баш тартуу идеясы болуп саналат. «Маймылдар кожоюну» (үчүнчү главаны кара) тамсилинде айтылгандай, негизги идея жөнөкөй: эгер кол алдындагылардын жетишерлик саны репрессияга карабай кызматташуудан кескин баш тартса, тираниялык система алсызданат да, акыры талкаланат.

Диктатура шарттарында жашаган адамдар бул концепция менен ар түркүн булактардан таанышышы мүмкүн. Мындай учурда да демократиялык күчтөр методикалуулук менен кызматташтыктан баш тартуу идеясын таркатып жана жалпыга түшүнүктүү кылышы керек. Коомдо «Маймылдар кожоюну» же ага окшош окуялар таркалат жана жакшы кабыл аланышы мүмкүн. Кызматташтыктан баш тартуунун негизги концепциясын өздөштүргөндөн соң адамдарда диктатура менен кызматташтыктан баш тартуу тажрыйбасына чакырууга түшүнүү мүмкүндүгү пайда болот. Ошондо эле, алар жаңы кырдаалда кызматташтыктан баш тартуунун көптөгөн формаларын ойлоп табышат.

Диктатура шарттарында каршылашуу боюнча идеялар, жаңылыктар, жетекчилер менен алмашуунун татаалдыгына жана кооптуулугуна карабастан, демократтар мунун бардыгы мүмкүн экендигин далилдөдө. Нацисттик жана коммунисттик режимдерде да каршылашуунун мүчөлөрү жеке адамдар гана эмес, ири аудиториялар менен легалсыз гезиттерди, маалымат кагаздарын, китептерди, кийинчерээ – аудио-видео кассеталарды чыгаруу аркылуу баарлашуу мүмкүндүгүнө ээ болон.

Каршылашуу боюнча жалпы жетекчиликтер убагында жасалган стратегиялык пландаштыруунун жардамы менен даяр болот жана таркатылат. Анын мазмунунда калк нааразычылык билдирген жана кызматташтыкты чектеген, ошого эле бул аракеттердин жүргүзүү жолдорунун учурлары жана кырдаалдары сүрөттөлөт. Эми демократиялык лидерлер менен байланыш жана так инструкциялардын чыгаруу же алуу мүмкүндүгү жок болсо да, калк айрым маанилүү убактарда кандай иш-аракеттерди жасоону билет. Мындай жетекчилер саясий полиция тарабынан дискретацияланган акцияларды

провокация максатында жасаган «каршылашуу боюнча жетекчилерди» да алдын-алышат.

Репрессиялар жана контрчаралар.

Стратегияны иштеп чыгучулар боло турган чараларды жана репрессияларды баалоо керек. Айрыкча, диктатуралар тарабынан демократиялык каршылашуунун аркеттерине каршы жооп болгон зомбулук деңгээли. Өсүп чыккан репрессияларга баш ийбестен кантип туруштук берүү,нейтралдаштыруу же качуу керектигин аныктоо зарыл. Айрым учурларда тактикалык түрдө калкты жана каршылашуунун мүчөлөрүн кооптулук тууралуу түшүнүк алышын эскертүү керек. Эгер олуттуу репрессиялар күтүлсө, каршылашуу мүчөлөрүнө медициналык жардам берүүгө даярдыктар талап кылынат.

Репрессияларды алдын алууда стратегдерге мыкты практика катарында кампаниянын максатына жетүү үчүн гана эмес, катаал репрессиялардын мүмкүндүгүн төмөндөтө турган тактикаларды жана методдорду пайдалануу эсептелет. Мисалы, диктатурага каршы көчө демонстрациялары жана процессиялар абдан эффективдүү болушу мүмкүн, бирок миңдеген демонстранттардын өмүрүнө кооптуу. Ошентсе да, демонстранттар тарткан жогорку нарк, фактылык жактан диктатурага чоң кысым көрсөтөт албайт .

Эгер кайгылуу түбү бар каршылашуунун провокациялык акциясы сунуш кылынса, бул акциянын чыгымдарын өз ара катышын жана аны өткөрүүдөн мүмкүн болгон кирешесин салыштыруу зарыл. Каршылашуунун катышуучулары жана калк өзү тартипте кармап жана күрөш процессинде зомбулукту колдонуудан өзүн-өзү токтото алабы? Зомбулукка болгон првокацияга туруштук бере алышабы? Планды иштеп чыгучулар зомбулуксуз аракеттердин тартибин сактоодо кандай чаралар колдонулушу керектигин белгилеши зарыл, ошондой эле зомбулуктан коргоону камсыздандырат. Кепилдик, саясий билдирүүлөр, тартипке чакыруучу кагаздар, арессивдүүлүккө күүлөнгөн инсандардын жана топтордун демонстрацияга жана бойкотко үндөөлөрү мүмкүн жана эффективдүү чаралардан боло алабы? Лидерлер демонстранттарды зомбулукка көкүткөн провокаторлордун агенттеринен кооптонушу керек.

Стратегиялык планга берилгендик

Кеңири стратегиялык план жарык көргөндөн баштап демократиялык күчтөр диктаорлордун мааниге ээ эмес чараларына алаксыбоого тийиш. Ал негизги ишмердүүлүктүн анча маанисиз проблемаларында концентрацияланышына алып келген башкы стратегиядан жана конкреттүү кампаниянын стратегиясынан четтөө азгырыгын пайда кылат. Диктатуранын жаңы каардуулугуна жооп катары пайда болгон эч кандай көз ирмемдеги эмоциялар демократиялык каршылашуунун анын башкы стратегиясынан же кампаниянын стратегиясынан алксытбашы керек. Мындай каардуулуктар демократиялык күчтөрдүн түзгөн пландарынан баш тартуу үчүн атайын провокацияланышы мүмкүн.

Фундаменталдык изилдөөнүн тууралыгын тастыкталгандан тартып, про-демократиялык күчтөрдүн маселеси – алдыга астыртан умтулуу болуп эсептелет. Тактикада же максаттарда өзгөрүүлөр албетте болот – мыкты лидерлер жаңы мүмкүнчүлүктөрдү пайдаланууга дайым даяр болуш керек. Мындай тактоолор башкы стратегиянын же конкреттүү кампаниялардын максатынын пикир келишпестигине кирбеш керек. Тандалып алынган башкы стратегиянын жана конкреттүү кампаниялардын стратегиясынын кылдаттык мене иш жүзүнө ашышы көп учурда ийгиликке жетишүүгө алып келет.

Глава 8

Саясий күрөштүн практикасы

Калк алсыздыкты жана коркунучту башынан өткөрүп жаткан кырдаалдарда, баштапкы маселелер минималдуу тобокелдик менен коштолгон өз ара жашыруун аракеттерди камтышы манилүү. Аракеттердин мындай тиби – мисалы, кийинүүнүн өзгөчө манерасы - диссиденттиктин эл алдындагы демонстрациясынын чыгышына жана макулсуздук акцияларына түз катышышына мүмкүндүк беришине кызмат кылышы ыктымал. Башка учурларда салыштырмалуу майда (сыртынан) саясий эмес окуя (мисалы, таза суу менен камсыз кылуу үчүн күрөшүү) топтун ишмердүүлүгүн көңүлгө тартышы мүмкүн. Стратегдер кеңири назарга ээ болгон, жана ага тыюу салууга татаал болгон ишмердүүлүктү тандап алуусу керек. Мындай чектелүү кампаниялардын ийгилиги конкреттүү нааразычылыкта гана эмес, калктын күчтүү потенциалга ээ болгон аң-сезимин кайра жаңылоодо.

Көпчүлүк кампаниялардын узак убактылуу күрөшүнүн стратегиялары диктатураны түздөн-түз жана толугу менен кулатууга багытталбастан, чектелүү максаттарды көздөгөнүндө.

Башкы стратегияны аткарууга көздөлгөн конкреттүү кампаниялардын ыратуулугун иштеп чыгууда, каршылашуунун стратегдери узак убактылуу күрөштүн башында, ортосунда, жыйынтыгынын чыгарында кампаниялар бири-биринен кантип айырмалана тургандыгын билиши керек.

Тандалма каршылык көрсөтүү

Күрөштүн баштапкы учурунда ар түрдүү конкреттүү максаттагы бөлөк кампаниялар пайдалуу. Мындай кампаниялардын биринин артынан бири өтүшү мүмкүн. Кээде алардын экөө же үчөө убакытка тушташып калат.

«Тандалма каршылык көрсөтүү» стратегиясын пландаштырууда нааразычылыкты туудурган, диктатуранын негизги кысымын символдоштурган проблемалардын чектелүү тобун аныктап алуу зарыл. Мындай проблемалар жалпы стратегиянын алкагындагы аралык стратегиялык багыттарга жетишүү боюнча ылайыктуу максаттардан болушу мүмкүн.

Аралык стратегиялык максаттар демократиялык күчтөрдүн өтүп жаткан же божомолдонгон таасир этүү деңгээлинде жеткилең болушу керек. Бул күрөш духун көтөргөнгө пайдалуу болгон бир катар жеңишке ээ болууга жардам берерт, ошондой эле күчтөрдүн өз ара катышында узак убакыттагы күрөш үчүн жагымдуу жылыштарды камсыз кылат.

Тандалма каршылык көрсөтүүнүн стратегиялары конкреттүү социалдык, экономикалык жана саясий проблемаларга ортоктошуу керек. Мындай тандоо диктаторлордун көзөмөлүнөн сырткары социалдык жана саясий системаны сактап калуу же диктаторлор тарабынан айрым максаттарга жетүүсүнө бөгөт үчүн жасалат. Эгер мүмкүндүк бар болсо, тандалма каршылык көрсөтүүнүн кампаниялары диктатуранын алсыз жагына бир же бир нече ирет сокку урушу керек. Ушундай жол менен демократтар мындай таасирден көбүрөөк эффект алышат.

Эң башында стратегдер минимум катары биринчи кампаниянын стратегиясын пландаштырышына милдеттүү. Эмне анын чектелүү максаттары болот? Тандалып алынган башкы стратегиянын ишке ашышына ал кантип жардам берет? Мүмкүнчүлүктөр болсо, экинчи, же ,мүмкүн, үчүнчү стратегиялардын шилтемесин иштеп чыгуу аң-сезимдүү аракеттен болот. Бул стратегиялардын бардыгы тандалып алынган башкы стратегияны ишке ашыруу үчүн пайдаланылышы жана анын жалпы көрсөтмөлөрүнүн алкагында өткөрүлүшү зарыл.

Символикалык чакырык

Жаңы диктатураны кыйратуу боюнча жаңы кампаниянын башталышында, алгачкы көп же аз саясий аракеттер өз масштабдарында чектелиши мүмкүн. Алар калктын маанайын жана ага таасирди текшерүү үчүн бөлүк-бөлүгү менен, ошондой эле кызматташтыктан баш тартуу жана саясий моюн сунбоочулук жолу менен күрөштү улантууну даярдоого иштелип чыгышы керек.

Баштапкы аракеттер символикалык протесттин формасын алышы мүмкүн, же чектелүү, болбосо кызматташтыктан убактылуу баш тартуу акциясынан болушу мүмкүн. Эгер катышуучулардын саны анча чоң эмес болсо, баштапкы акция символикалык мааниси бар жерге гүл коюудан башталат. Башка өңүттөн алганда, эгер акцияда адамдадын дээрлик көп саны катышса, ал бардык

ишмердүүлүктү токтотуп, эскерүү минутасынын формасын алат. Бөлөк учурларда, бир канча Адам ачкачылык жарыялап, символикалык манилүүлүктөгү жерде пикете уюштуруп, студенттердин сабактарга кыска бойкот жарыялап, же маанилүү мекемеде отурум көтөрүлүштөрүн жарыяласа болот. Диктатура шарттарында мындай агрессивдүүрөөк аракеттер катаал репрессиялар менен коштолот.

Диктатордун же саясий полициянын штабынын имаратынын карышысындагы аянтты ээлеп алуу кооптулукка алып келет жана кампаниянын башында сунуш кылынбайт.

Нааразычылыктын баштапкы символикалык акциялары кээде улуттук жана эл аралык коомчулуктун кеңири көңүлүн өзүнө тартат. Мисалы, 1988-жылы Бирмадагы массалык көчө демонстрациялары же 1989-жылы Пекиндеги Тяньаньмэнь аянтындагы студенттердин чогулушу жана ачкачылык жарыялоосу. Бул айтылган эки учурда тең демонстранттардын көп сандаган курмандыгы стратегдер үчүн кампанияларды пландаштырууда чоң кылдаттыкты талап кыларын көрсөтөт. Зор моралдык жана психологиялык маанисине карабай, мындай акциялар диктатураны кулатуу процессинде ылайыксыз, анткени көпчүлүк деңгээлде алар символикалык жана диктаторлук бийликтин абалынын өзгөрүшүнө алып келбейт.

Адатта күрөштүн баштапкы мезгилинде диктаторлордун бийлик булактарын толугу менен тез арада бөгөттөп салууга болбойт. Кулатуу жана каршылык көрсөтүү үчүн режимге кызматташтыктан массалык түрдө жана чечкиндүү баш тартуу жолу менен фактылык жактан бүтүндөй коом жана коомдун бүткүл уюмдары керек. Бул дагы деле боло элек, жана мындай натыйжага жетишүү абдан татаал болот. Ошондуктан, көпчүлүк учурда кызматташтыктан толук баш тартуунун жана моюн сунбонун тез кампаниясы диктатурага каршы кампаниялардын реалдуу эмес стратегиясынан.

Жоопкерчиликти бөлүштүрүү

Тандалма каршылык көрсөтүү процессинде күрөштүн негизги фронту бир канча убакытка калктын бир же бир нече катмары менен камсызданат. Башка максатты көздөгөн кийинки кампанияларда негизги фронт калктын башка катмарына жылдырылат. Мисалы, студенттер окутуунун себептери боюнча

көтөрүлүш уюштурушу мүмкүн, диний лидерлер жана ишенүүчүлөр динди тандоо эркиндигинин проблемаларына ортоктолушу мүмкүн, темир жол кызматкерлери коопсуздук эрежелерин абдан так аткарышкандыктан, темир жол системасынын ишин пастатышы мүмкүн, журналисттер тыюу салынган макалалардын ордуна боштуктарды басып чыгару менен, цензурага чакырык салышы мүмкүн, полиция демократиялык оппозициянын мүчөлөрүн издөөдө жана камоодо дайыма жолу болбошу мүмкүн.

Тандалма каршылык көрсөтүү диктатуранын таасир кылуу чөйрөсүнөн сыткары жайгашкан көз карандысыз социалдык, экономикалык жана саясий топтордун жашашын жана автономиясын коргоодо абдан маанилүү. Бийликтин мындай борборлору диктатуранын көзөмөлүнө кысым же каршылык көрсөтө алган уюштуруучулук базасын элестетет. Күрөш процессинде алар диктатуранын биринчи максатынан болушу ыктымал.

Диктаторолордун бийлигине каршы багыт

Узак убактылуу күрөш баштапкы стратегияларды абмициоздук жана тереңдетилген фазага которгондо, стратегдер диктаторлордун бийлигинин булагын чектөө жлдорун аныктоосу зарыл. Максат болуп жаңы, демократиялык күчтөргө жагымдуу стратегиялык кырдаалды түзүү үчүн калктын кызматташтыктан баш тартуусун пайдалануу болуп саналат.

Демократиялык күчтөрдүн таасиринин көбөйүш деңгээлинде, стратегдер кызматташтыктан баш тартууну жана моюн сунбочулукту кеңири пландаштыршы милдеттүү. Максат саясий алсыздыкты көбөйтүү, акырында диктарунун өзүн кулатууну көздөйт.

Демократиялык күчтөр тарабынан мурда диктатурага баш ийген жактоочуларын жана топторун алсыздатуу процессин дыкаттык менен пландаштырылуусуна муктаж. Алардын күчүн каардуулуктун айыбын ачуу аркылуу, диктаторлордун саясатынын катастрофалык экономикалык натыйжасына демонстрация жолу менен, же диктатура кулашы мүмкүн деген жаңы аң-сезим менен алсыздандыра алабы? Диктатуранын жактоочуларын эң жок дегенде өз ишмердүүлүгүндө «нейтралдуу» («жактоочу байкоочулар»)

калышына, мүмкүн болсо демократиялык кыймылдын активдүү жактоочуларына айлануусуна ишендириш керек. Пландаштыруу жана саясий моюн сунбоочулук жанан кызматташтыктан баш тартуу процессинде диктатордун негизги жактоочуларына жана кеңешчилерине, анын ичинде ички кликаларына, саясий партияларына, полициясына, чинуштарына, жана айрыкча армиясына абдан көңүл буруу маанилүү.

Куралдуу күчтөрүнүн - аскерлеринин да, офицерлеринин лоялдуулугун чебердик менен баалануга муктаж, жана андан демократиялык күч куралдуу күчтөргө канчалык деңгээлде таасире эте ала тургандыгы талданат. Көптөгөн жөнөкөй аскерлер байкуш жана кысымга алынган жаңы аскер болушу мүмкүнбү? Көптөгөн аскерлер жана офицерлер жеке, үй-бүлөлүк жана саясий мотивдери менен нааразы болушу мүмкүнбү? Дагы кандай факторлор аскерлерди жана офицерлерди демократиялык таасирдин алдына калтырышы мүмкүн.

Боштондук күрөшүнүн эң башында диктаторлордун аскерлери жана чиновниктери менен баарлашуунун өзүнчө стратегиясын иштеп чыгуу зарыл. Демократиялык күчтөр сөздүн, символдордун жана аркеттердин жардамы менен аскерлерди боштондук күрөшү кубаттуу, чечкиндүү жана туруктуу болот деп ишендирүү керек. Армия диктатураны ойрондотуу үчүн иштелип чыккан күрөш өзгөчө мүнөздө боло турганлыгын түшүнүүсү керектелет. Аракеттердин мындай түрү акыры диктаторлордун армиясынын моралдык жиктенишине жана демократиялык кыймылга баш ийишине алып келет. Аналогиялык стратегиялар полицияга жана мамлекеттик кызматкерлерге да пайдаланылышы мүмкүн.

Ошентсе да, аеого чакыруу аракети, акыры диктаторлордун күч структураларынын баш ийбеши, диктатуранын согуш төңкөрүшү аркылуу кулашына алып келген көкүтүү деп кабыл алынбашы керек. Мындай сценарийде жашоого жөндөмү бар демократиянын пайда болушу арсар, себеби төңкөрүш калк жана башкаруучулар ортосундагы күч балансын өзгөртпөйт. Ошондуктан диктатурага каршы төңкөрүш да, граждандык согуш да ылайыксыз жана зарылдыгы жок экендигин армиянын тилектеш офицерлерине түшүндүрүүнү пландаштыруу зарыл.

Тилектеш офицерлер демократиялык күрөштө эң маанилүү ролду ойношу мүмкүн. Ошондой эле аскерлер демократиялык күрөшкө ар түрдүү зомбулуксуз жардамдарды, анын ичинде жол жүрүүдөгү коопсуздукту, маалыматты, азык-түлүктөрдү, медициналык жардамды ж.б. камсыз кыла алат.

Армия диктаторлордун күчүнүн абдан маанилүү булагы, ал аркылуу калкка кол салу жана жазлоо иштерин жасашат. *Моюн сунбоочулуктун стратегдери эске тутуп алуусу зарыл нерсе, эгер полиция, бюрократиялык аппарат жана куралдуу күчтөр бүтүндөй бойдон диктатура тарапта калып, анын буйруктары так аткара берсе, диктатураны кулатуу абдан татаал жана мүмкүн эмес.* Ошондуктан стратегдер диктаторлордун күч структураларынын лоялдуулугун кыйратуу стратегиясын биринчи эсептеши керек.

Куралдуу күчтөрдөгү жана полициядагы нааразычылык, баш ийбөөчүлүк өздөрүнө эле коркунуч алып келерин эске алыш керек. Алар ар кандай көтөрүлүштүн актысынан каардуу жазалоого туш болушат. Демократиялык күчтөр аскерлерди жана офицерлерди тез арадагы козголоңго чакырбашы керек. Анын ордуна, эгер алар менен байланышта болсо, «жашыруу моюн сунбоонун» бир катар коопсуз формаларын түшүндүрүп берет. Мисалы, полиция жана аскерлер буйруктарды эффективсиз аткаруу менен, издөөдөгү адамдары таппай, пландаштырылып жаткан репрессиялар, камактар туурасында элге алдын-ала эскертип, ошондой эле алардын үстүндө турган башчыларына маанилүү маалыматтарды айтпастан жашырса болот. Нааразы офицерлер инстанциялар тарабынан өткөрүлөг репрессияларды тоготпой, аскерлер демонстранттардын башынан өйдө атышы мүмкүн. Ушул сыяктуу эле мамлекеттик кызматкерлер иштер жана инструкциялар бар кагаздарды жоготуп, жай иштеп, «ооруп» жана «сакайганга чейин» үйдө отура алат.

Стратегиянын өзгөрүшү

Саясий моюн сунбоочулуктун стратегдери башкы стратегиянын жана конкреттүү стратегиянын кампанияларынын аткарылышынын эффективдүүлүгүн дайыма баалап турушу керек. Маселен, күрөш күтүлүлгөндөй канагаттандырарлык эмес өтүп жатат. Мындай учурда стратегияга кандай өзгөртүүлөрдү киргизүүнү эсептеп чыгуу зарыл. Кыймылдын күчүн көтөрүү

жана демилгени коло алуу үчүн эмне кылуу керек? Мындай кырдаалда проблеманы чыгаруу, стратегиялык баалоону жүргүзүү, мүмкүн, күрөш маселелерин калктын башка тобуна, күчтүн кошумча булагын мобилдөө же аракеттин башка багытын иштеп чыгуу талап кыланат. Ушундан кийин жаңы планды тез арада иш жүзүнө ашыруу керек.

Башка жагынан, эгер күрөш абдан ийгиликтүү өтүп жатса, жана диктатура мурда божомолдонгондон тез кыйраса, демократиялык күчтөр капыскы жеңишти кантип пайдаланышат жана диктатураны кыймылсыз кылуу үчүн кантип алдыга жылыш керек? Бул суроолорду кийинки главада карайбыз.

Глава 9

Диктатуранын кыйрашы

Саясий моюн сунбоочулуктун уюштуруучулук менен ийгиликтүү өткөн кампаниясынын бирдиктүү эффектиси каршылашууну, диктатура эффективдүү көзөмөлгө ээ болбогон коомдун аймактарынын пайда болушун жана кеңейишин күчөтүү болуш керек. Мындай кампаниялар кызматташтыктан кантип баш тартуу жана саясий моюн сунбоочулукту кантип уюштуруу керектигине маанилүү тажрыйба сунуштарын берет. Ушундай тажрыйба массалык масштабда кызматташтыктан баш тартуу жана саясий моюн сунбоочулук учуру келгенде маанилүү көмөк көрсөтөт.

3-главда сүрөттөлгөндөй, ынануу, кызматташтык жана баш ийүү диктаторлордук күчүнүн орчундуу факторлорунан. Саясий бийликтин булактарына кол жетпестик аркылуу диктаторлордун күчү тайып, акырында жоголот. Ошентип, колдоодон арылтуу диктатуранын кулашына зарыл акциялардан. Күч булактары саясий моюн сунбоочулуктун таасирине кантип кабылдарын билүү пайдалуу болор эле.

Режимдин , анын легитимдүүлүүнүн моралдык жана саясий авторитетине бүлүк салуу каражаттарынын арасында символикалык баш тартуунун жана моюн сунбоонун актылары бар. Режимдин авторитети канчалык бийик болсо, ага баш ийүү жана кызматташуу ошончолук кенен жана ишеничтүү. Диктатуранын жашоосуна олуттуу коркунуч алып келүү үчүн, моралдык колдобостуктун чыныгы мазмуну керек. Режимдин башка булактарга жетүүсүн ликвидациялоо үчүн аны кызматташтыктан жана баш ийүүчүлүктөн арылтуу керек.

Экинчи маанилүү булактардан болуп – адамдык ресурстар, башкаруучуларга баш ийген, кызматташкан жана жардам берген элдин жана топтордун саны жана мааниси эсептелет. Эгер калктын кеңири атмары кызматташуудан баш тартса, режим үчүн олуттуу проблемалар туулат. Мисалы, эгер мамлекеттик кызматкерлер начар натыйжа менен иштесе же жумушка чыкпаса, административдик аппарат орчундуу кыйынчылыктарды башынан өткөрөт.

Аналогиялык жактан, эгер кызматташуудан баш тарткандардын арасында мурда атайын кызматтар же билимдер менен камсыз кылган адамдар же топтор болсо, диктаторлордун өз эркин аткаруу жөндөмү алсызданат. Жада калса, алардын ар тараптуу маалыматтардын негизинде чечим чыгаруу жана натыйжалуу саясатты иштеп чыгуу жөндөмү олуттуу чектелет.

Эгер материалдык эмес деп аталган психологиялык жана идеологиялык таасир алсызданып же күчүн жоготсо, калк моюн сунбоочулукка жана кызматташуудан баш тартууга көнө баштайт.

Диктаторлордун материалдык ресурстарга жеткиликтүүлүгү алардын бийлигине да түз тасирин тийгизет. Эгер каржылоо ресурстарын, экономикалык системаны, мүлктү, табигый ресурстарды, унаа жана байланыш каражатарын көзөмөлдөө режимдин чыныгы же потенциалдуу каршылаштарынын колунда болсо, дагы бир күч булагы алсызданат же жоголот. Көтөрүлүштөр, бойкоттор жана экономикадыга, байланыштагы жана унаадагы автономиянын кеңейиши режимдин алдан тайытат.

Жогоруда эскертилгендей, коркутуу, санкцияларды колдонуу, б.а. өжөр, тил албас жана кызматташтыктан баш тарткан калктын катмарын жазалоо диктаторлордун күчүнүн борбордук булагы болуп саналат. Күчтүн мындай булагын эки жол менен Алдан кетирсе болот. Биринчиден, эгер согуш учурундагыдай калк олуттуу натыйжага карбастан тобөкөлгө барууга даяр болсо, андагы санкциялардын эффективдүүлүгү кескин төмөндөйт. Экинчиден, полиция же куралдуу күчтөр өздөрү нааразы болсо, алар жеке же коллективдүү негизде катышуучуларды камоо, жазалоо, атуу буйруктарынан түз эле баш тарта алат. Эгер мындан ары диктаторлор полицияга жана куралдуу күчтөргө таяна албаса, диктатура олуттуу коркунуч алдында турат.

Айтылгандарды суммалоо менен, тамырлашкан диктатурага каршы күрөштүн ийгилиги кызматташтыктан баш тартуу жана моюн сунбоочулук аркылуу режимдин күчтөрүнүн булагынын кыскарышын жана бөгөттөлүшүн талап кылат. Зарыл булактарды дайыма жаңыртып турбай диктатуранын бийлиги алсызданып, түбү талкаланат. Ушундай жол менен, диктатурга саясий моюн сунбоочулукту кылдат стратегиялык пландаштыруу диктаторлордун күчүнүн эң маанилүү булактарына багытталышы керек.

Эркиндиктин кеңейиши

Саясий моюн сунбоочулук менен бирге тандалма каршылык көрсөтүү убагында көз карандысыз социалдык, экономикалык, маданий жана саясий институттардын өсүшү коомдун “демократиялык” мейкиндигин кеңейтет жана диктатуранын көзөмөлүн кыскартат. Диктатурага каршы турган атуулдук институттарды бекитүү чегинде, калк диктатуранын каалоосунан жана көзөмөлүнөн сырткары бат-баттан көз карандысыз коомду түзө берет. Эгер диктатура “эркиндиктин эскалациясын” токтотуу максатында кийлигишкен күндө да, ээленген мейкиндиктерди коргоодо зомбулуксуз күрөштү пайдаланууга болот, жана диктатура алдында күрөштүн дагы бир “фронту” пайда болот.

Убакыттын өтүшү менен каршылашуунун жана институционалдык курулуштун мындай айкалышы *де факто* эркиндигине алып келиши мүмкүн, ал диктатуранын кулашын жана демократиялык системанын расмий киргизилишин камсыз кылат, себеби коомдогу күчтөрдүн өз ара катышы түп-тамыры менен өзгөрдү.

1970 жана 1990- жылдардагы Польша өз ара коомдун жана институттардын функциясынын каршылашуу мүчөлөрүнүн көзөмөлдөөсүнө өтүшүнө ачык мисал. Католикалык чиркөө куугунтуктоого алынган, бирок эч качан толугу менен коммунисттик көзөмөлгө баш ийген эмес. 1976-жылы интеллигенциялардын жана жумушчулардын өкүлдөрү өздөрүнүн саясий идеяларын алгалоо үчүн КОР

(жумушчуларды коргоо комитети) сыяктуу анча чоң эмес топторду түзүшкөн. 1980-жылы профсоюздун Тилектештик уюму көтөрүлүш уюштуруу укугу менен бийликти анын мыйзамдарын кабыл алууга мажбур кылган. Дыйкандар, студенттер жана көптөгөн башка топтор өздөрүнүн жеке көз карандысыз уюмдарын уюштурушкан. Бул топторөөөө күчтөрүнүн өз ара катышын өзгөрткөндүгүн коммунисттер түшүнгөндөн кийин , Тилектештик кайрадан тыюуга салынып, коммунисттер согуштук башкаруусуна кайтып келген.

Өзгөчө кырдаал шарттарында да жаңы көз карандысыз институттар өз аракеттерин уланта берген. Мисалы, бир катар легалсыз гезит жана

журналдарды басып чыгарыла берген. Легалсыз типографиялар жыл сайын жүздөгөн китептерди басып чыгарган, ошол учурда белгилүү авторлор коммунисттик басылмаларды жана өкмөттүк типографияларды бойкотко алып турушкан. Аналогиялык ишмердүүлүк коомдун башка катмарларында да жүргүзүлгөн.

Ярузельскийдин согуш режиминин учурунда согуш-коммунисттик өкмөт жөнүндө бир жолу ал коомдун башына кадамдайт деп айтышкан. Режим дагы деле коомду жазалоо, камакка алуу, түрмөгө камоо, басма сөзгө тыюу салуу абалында эле. Ошентсе да диктатура коомду көзөмөлдөй албай калган. Ушул моменттен баштап коом тарабынан режимди кулатуу мезгилдин гана маселеси болуп калган.

Режим өкмөттөгү позициясына ээ болгондо да, кээде демократиялык “удаалаш өкмөт” түзүү мүмкүнчүлүгү пайда болот. Ал өкмөт- атаандаш катарында аракет кыла бермек жана аны менен кызматташкан калктын, атуулдук институттардын колдоосу менен пайдаланмак. Мындай учурда, диктатура улам барган сайын өкмөт мүнөздөмөсүн жоготмок. Акыры, удаалаш демократиялык өкмөт толугу менен демократиялык системага өтүүнүн элементи катары диктаторлук режимди алмаштыра алмак. Андан соң, милдеттүү түрдө конституция кабыл алынат жана шайлоолор өткөрүлөт.

Диктатуранын кыйрашы

Коомдун институционалдык трансформациясынын жүрүшүндө моюн сунбоо жана кызматташтыктан баш тартуу кыймылы кеңейиши мүмкүн. Демократиялык күчтөрдүн стратегдери демократиялык күчтөр качан тандалма каршылашуудан массалык моюн сунбоочулакка өтөрүнүн алдын-ала билиши керек. Көпчүлүк учурда каршылашуунун кубатын уюштуруу, өстүрүү же кеңейтүүгө убакыт талап кылынат, ал эми массалык моюн сунбоочулуктун өнүгүшү бир нече жылдан кийин болушу мүмкүн. Ушундай аралык мезгилде маанилүү саясий максат менен тандалмалуу каршылашуу кампанияларын өткөрүү зарыл. Ага коомдун бардык деңгээлиндеги кеңири массаларды тартуу керек. Мындай кеңири ишмердүүлүктүн жүрүшүндө саясий моюн сунбоочулуктун чечкиндүү жана тартиптүү шарттарында диктатуранын ички алсыздыгынын болушу толук мүмкүн.

Күчтүү саясий моюн сунбоочулуктун жана институттардын уюшулушунун айкашы убакыттын өтүшү менен демократиялык күчтөрдүн тарабында кеңири эл аралык көңүлү өзүнө тартыш керек. Ал ошондой эле дипломатиялык миссиялар тарабынан демократиялык күчтөрдү колдоодогу бойкотторду, эмбарголорду эл аралык талкууга алып келиши мүмкүн.

Стратегдер айрым учурда диктатуранын кулашы тез арада болуп кетиши мүмкүн (мисалы, 1989-жылы Чыгыш Германияда) экендигине эске алышы керек. Мында учурлар аз кездешет жана мындай убакта узак убактылуу күрөштү гана пландаштыруу керек.

Боштондук күрөшүнүн жүрүшүндө жеңиштер аз мааниге ээ болгон учурда да белгилениши керек. Ким жеңишке ээ болсо, көпчүлүккө таанылыш керек. Пикеттер менен майрамдоо да күрөштүн келечектеги этабы үчүн зарыл болгон моралдык рухту көтөрөт.

Ийгиликке жоопкерчиликтүү мамиле

Башкы стратегияны түзүүчүлөр жаңы диктатуранын пайда болушун алдын-алуу үчүн жана узак мөөнөттүү демократиялык системанын акырындап орношу үчүн ийгиликтүү күрөштүн аягына чыгуунун мүмкүн болгон жана ыңгайлуу жолдорун алдын ала эсептеп чыгышы керек.

Демократтар күрөшүн аякташы менен диктатуранын убактылуу өкмөткө өтүшүн уюштурулушу кандай жүрүш керек экендигин аныктоосу зарыл. Бул мезгилде мүмкүн болсо жаңы аракеттеги өкмөттү түзүү маанилүү. Бирок жаңы кызматкерлери болгон эски өкмөт болбош керек. Эски өкмөттүк структуранын (мисалы, полиция) антидемократиялык табияттын айынан толугу менен жок кылынышы, ал эми кандай бөлүмдү болочок демократиялык реформа үчүн калтырышы керектиги аныкталат. Толук өкмөттүк вакуум хаоско же жаңы диктатурага алып келет.

Алдын – ала диктатуранын жогорку кызматтык тараптарына тиешелүү саясатты ойлонуштуруу зарыл. Мисалы, диктаторлорду сот аркылуу жазалоого болобу? САЯсий моюн сунбоочулукка, өлкөнү кайра куруу жана жеңиштен кийин демократияны орнотуу зарылдыгына ылайык келген башка кандай варианттар пайда болуу мүмкүндүгү бар? Болочок демократиялык системага трагедиялык натыйжа алып келген кан төгүүдөн алыстоо керек.

Диктатура алсызданып жана кыйроого дуушар болгон учурда, демократияга өтүүнүн конкреттүү пландары колдонууга даяр болуш керек. Мындай пландар башка топтор тарабынан төңкөрүш жолу менен мамлекеттик бийликти басып алууну алдын-алууга жардам бериши керек. Толук саясий жана жеке эркиндик менен демократиялык конституциялык башкарууну орнотуунун пландары талап кылынат. Чоң баа менен келген өзгөрүүлөрдү пландаштыруунун жоктугунан жоготпоо керек .

Диктатура көзөмөлдөй албай калган калктын кубатынын өсүшүнүн жана көз карандысыз демократиялык топтордун жана алардын институттарынын көбөйүшүнүн бет алдында диктаторлор алардын авантюра түпкүргө бараткандыгын түшүнөт. Мекемелердин массалык жабылуусу, жалпы көтөрүлүштөр, массалык жумушка чыкпай коюулар, моюн сунбоо маршруттары жана башка акциялар диктаторлордун жеке уюмун жана ага байланышкан мекемелерин улам барган сайын жиктей берет. Мындай моюн сунбоочулуктун жана кызматташтыктан баш тартуунун узак убакытка созулушу акыры диктаторлордун алсыздыгына алып келет да, демократиянын коргоочулары зомбулук көрсөтпөстөн жеңишке ээ болот. Каршылык көрсөткөн калк астында диктатура кулайт.

Бирок ар бир аракет эле ийгилик, айрыкча жеңил ийгилик менен, жана чанда тез ийгилик менен коштолбойт. Эске тутуу керек, согуштарда жеңүүчүлөр канчалык болсо, жеңилүүчүлөр да ошончо. Ошентсе да саясий моюн сунбоочулук жеңүүнүн реалдуу мүмкүндүгүн берет. Жогоруда айтылгандай, мындай мүмкүндүк башкы стратегиянын мыктылыгынан, кылдат стратегиялык пландаштыруудан, текебер эмгек жана тартиптүү эр жүрөк күрөштөн.

Глава 10

Узак убактылуу демократиянын пайдубалы

Диктатуранын кыйрашы, албетте салтанаттуу майрамдоо себебин сунуштайт. Ушунча көп убакыт запкы тарткан жана жеңиш үчүн кымбат баа берген адамдар суктануу, эс алуу жана көпчүлүккө таанылууга акылуу. Алар өзү жана саясий эркиндиктин жеңиши үчүн, жанында күрөшкөн адамдар үчүн бийик намысты сезишет. Бардыгы бул күнгө чейин жашабайт. Тирүүлөрдү жана курман болгондорду өз өлкөсүнүн эркиндигинин тарыхын орнотууга жардам баатырлар катары эскеришет.

Тилекке каршы, кыраакылыкты жоготууга али эрте. Саясий моюн сунбоочулуктун жардамы менен диктатураны ийгиликтүү талкалоо учурда да, баш аламандык убагында эски системанын кулашынын артынан жаңы эзүү режиминин пайда болушуна жол бербөөгө бардык чараларды колдонуу зарыл. Конституциялык жана мыйзам чыгаруучулук базаны куруу., ошондой эле узак убактылуу демократиянын функциялоо критерийи талап кылынат.

Диктатуранын кулашынан кийин тез арада идеалдуу коом түзүлөт де эсептөө туура эмес. Диктатуранын кыйрашы коомду жакшыртуу боюнча узак убактылуу аракеттер жана адамдардын керектөөсүн канагаттандыруу үчүн эркиндикти кеңейтүү шарттарында баштапкы чекитин берет. Олуттуу саясий, экономикалык жана социалдык проблемалар көптөгөн адамдардын жана топтордун кызматташтыгын талап кылуу менен көптөгөн жылдарда чечилет. Жаңы саясий система ар түрдүү көз караштагы жана мамиледеги адамдарга конструктивдүү жумушту жана келечектеги проблемаларды чечүүнүн саясатын иштеп чыгууну улантуу мүмкүндүгүн бериши керек.

Жаңы диктатура коркунучу

Көп жылдар мурун Аристотель "... тирания тиранияга айланып кетиши мүмкүн..."¹⁴ деп эскерткен эле. Көптөгөн тарыхый өрнөктөр Франциянын (якобиндер жана Наполеон), Россиянын (большевиктер), Ирандын (аятолла), Бираманын (СЛОРС) жана башка мамлекеттердин режиминин кулашы айрым

---

¹⁴ Аристотель, Саясат, v китеп, глава 12, 233-б.

инсандар же топтор жаңы башкаруучу болуу мүмкүнчүлүгүнүн катарында каралат. Алардын мотивдери ар түркүн, бирок жыйынтыгы болжол менен бирдей. Жаңы диктатура эскиге караганда абдан каардуу да болушу мүмкүн.

Диктатуранын кулашына чейин эле эски режимдин өкмөт мүчөлөрү элдик каршылашуунун жеңишин тартып алуу үчүн мамлекеттик төңкөрүштү каймана жасоо менен демократиядан күрөшү менен өтүп кетишине аракет кылышы мүмкүн. Алар диктатуранын кулашын жарыялайт, бирок иш жүзүндө эски режимдин жаңы түстөгү моделин байлоого умтулушат.

Төңкөрүштү блокадалоо

Айрым ыктардын жардамы менен жаңы бошотулган коомго каршы багытталган төңкөрүштөрдү болтурбай коюуга болот. Жөн гана коргоонун мындай мүмкүндүгүн билүү, ага болгон аракетти алдын-алууга жетиштүү болот. Даярдык төңкөрүштү алдын-алат.

Төңкөрүштү жасагандан кийин бат эле путчисттер легитимдүүлүктү таанууну талап кылат, б.а. алардын мамлекетти башкаруунун моралдык жана саясий укугун таануу. Ошондуктан төңкөрүштөн коргонуунун биринчи негизги принциби – путчисттердин легитимдүүлүгүнөн баш тартуу.

Ошондой эле, путчисттерге зарыл нерсе, граждандык лидерлер жана калктын колдоо көрсөтүп, күмөнсүп же пассивдүү калышында. Путчисттер алсыз коомдун үстүнөн өз көзөмөлүн консолидациялоо үчүн адистерден жана кеңешчилерден, чиновниктерден жана мамлекеттик кызматкерлерден, администраторлордон жана соттордон кызматташууну талап кылат. Путчисттерге ошондой эле саясий системаны башкарган граждандык институттарды, экономиканы, полицияны жана куралдуу күчтөрдү башкарганда пассивдүү түрдө баш ийип жана өздөрүнүн көнүмүш функцияларын путчисттердин буйруктары жана саясатына ылайык аткарылышы керек.

Путчисттерден коркуунун экинчи негизги принциби – кызматташтыктан баш тартуу жана моюн сунбоо жолу менен путчисттерге каршылык көрсөтүү. Талап кылынган кызматташтыктан жана жардамдан баш тартуу керек. Жаңы коркунучка каршы күрөштүн формаларын тез арада колдонуу зарыл. Эгер төңкөрүшкө легитимдүүлүктөн жана кызматташтыктан баш тартса, ал саясий

алсыздыктан жок болушу мүмкүн жан демократиялык коомду түзүү мүмкүнчүлүгү туулат.

Конституцияны иштеп чыгуу

Жаңы демократиялык система демократиялык башкаруунун тилеген алкагын орноткон конституцияны талап кылат. Конституцияда өкмөттүн максаты, мамлекеттик бийликтин чек арасы, шайлоонун жолу жана мөөнөтү, анын жүрүшүндө өкмөт чиновниктери жана мыйзам иштеп чыгуучулар, атуулдардын укуктары, ошондой эле улуттук өкмөттүн башкаруунун жергиликтүү органдары менен карым-катышы тандалып алынган көзөөлөрү түзүлүшү керек. Эгер демократиялык бойдон калса, анын борбордук чегинде мыйзам чыгаруучулук, аткаруучулук жана соттук тармактын ортосундагы бийликти так бөлүштүрүү орнотулушу зарыл.

Демократиялык системаны сактоо жана диктатуралык тенденцияларды жана чараларды алдын-алуу кызыкчылыгында регионалдуу, райондук жана жергиликтүү деңгээлдеги башкарууну делегирлеген маанилүү укугу бар федералдык системага конституция орнотуу ылайыктуу. Айрым учурларда кантондордун швейцардык пайдалануу мүмкүнчүлүгүн пайдалануу шартын карап чыкса болот, анда анча чоң эмес территориялар мамлекеттин бөлүгү болуп калуу менен негизги полномочияларга ээ болгон.

Бул жоболордун көбүн камтыган конституция мурдараак жаңы эркин мамлекеттин тарыхында болсо, аны зарыл жана керектүү оңдоо менен күчүнө киргизүү ишке туура келет. Керектүү эски конституция жоктугунан өткөөл мезгилдеги конституцияны пайдалануу зарыл болушу мүмкүн. Же, мүмкүн, жаңы конституцияны иштеп чыгууга туура келет. Жаңы конституцияны даярдоого бир нече убакыт жан ой толгоолор керектелет. Калктын бул процессте катышуусу чын ниетинен болушу керек жан жаңы тексттин оңдоолордун ратификациясы үчүн зарыл болот. Конституцияга кийин кылдаттык менен кийин аткарууга мүмкүн болбогон милдеттенмелерди же жоболорду киргизүү зарыл, алар башкаруунун бийик борбордоштуруусунун талап кылат, себеби тигил же бул жаңы диктатуранын пайда болушуна көмөктөшөт.

Конституциянын тексти калктын көпчүлүк бөлүгүнө жеңил түшүнүктүү болуш керек. Конституцияны юристтер жана башка элиталар гана түшүнгөндөй же эки маанилүү болушунун кереги жок.

Коргонуунун демократиялык саясаты

Бошотулган өлкө сырттан келген коркунуч алдында болуп калышынан , коргонуу күчү керектелет. Чет мамлекеттер экономикалык, саясий же согуштук өкүмүн түзүүгө аракеттенишет.

Ички демократияны бекемдөөнүн кызыкчылыгында улуттук коргонуунун талаптарына ¹⁵ ылайык саясий моюн сунбоочулуктун негизги принциптерин колдонуу маселелерин карап чыгуу зарыл. Каршылашуу жөндөмүн түздөн-түз атуулардын колуна берүү менен, жаңы эркин мамлекеттер коргонуунун кубаттуу күчүн түзүүгө аракетти көздөбөй деле койсо болот, ал башка керектөөлөргө зарыл болгон ири экономикалык ресурстарды талап кылат жана демократияга өзүнөн-өзү коркунуч алып келет.

Айрым топтор конституциянын ар кандай жоболорун жаңы диктатор болуу максатында тоготпой коюшу мүмкүн. Ошондуктан калк дайыма өз ролун аткарууга жана саясий моюн сунбоочулуктук жана кызматташтыктан баш тартууну потенциалдуу диктаторго каршы пайдаланууга, ошондой эле демократиялык структураларды, укуктарды жан процедураларды сактоого дайым даярдыкта болушу керек.

Ардактуу милдеттенме

Зомбулуксуз күрөштүн аракети диктаторлорду алсыздандырып жана четке чыгарууда гана эмес, эзилген элге күч берүүдө да камтылат. Бул метод адамдарга, мурда өзүн курмандык сезишсе, эми өз күчтөрү менен эркиндикти жана калыстыеты жеңип алууга, түздөн-түз бийликти колдонууга мүмкүндүк берет. Күрөштүн мындай тажрыйбасы мурда алсыз адамдардын өзүн-өзү сыйлоосун жана ишенимин бекитүү менен маанилүү психологиялык натыйжа берет.

---

¹⁵ Кара. Джин Шарп , Граждандык коргонуу :Куралдануунун согуштан кийинки системасы (Принстон, Нью Джерси: Принстон Университи Пресс, 1990)

Маанилүү узак убактылуу зомбулуксуз күрөштү пайдалануунун оң натыйжасы – коом өтүп жаткан жана келечектеги проблемаларды чечүүгө мүмкүндүгү. Алар өкмөттөгү кыянат кылууну жана коррупцияны, ар кандай топ менен катаал мамилени, экономикалык калыссыздыкты, ошондой эле саясий системанын демократиялык сапатын киргизе алат. Саясий моюн сунбоочулукту колдонуунун тажрыйбасын топтогон калк келечектеги диктатура алдында алсыз эмес.

Боштондуктан кийин зомбулуксуз күрөш билими демократияны, атуулдук эркиндикти, регионалдуу, райондук жана жергиликтүү башкаруу институттарын коргоонун жолун сунуш кылат. Мындай ыктар каражаттарды берет. Анын жардамы менен өзүнчө адамдар жана топтор, оппозициялык топтор алар үчүн терроризмге жана партизандык согушка алып келген маанидеги проблемаларын тынчтык жолу менен билдире алышат.

Саясий моюн сунбоочулуктун же зомбулуксуз маселеде кароодогу ой толгоолор өз элинен диктаторлук эзүүнү алып салган узак убактылуу демократиялык системаны орнотуу пайдалуу болот.

Бул эмгекте каралган идеялардын негизинде төмөндөгүдөй бүтүмгө келсе болот:

- Диктатурадан бошонуу мүмкүн.
- Буга жетишүү үчүн абдан кылдат анализ жана стратегиялык пландаштыруу керек.
- Кыраакылык, өжөр эмгек жана көп курмандык талап кылынат.

Кеңири цитатцияланган “Эркиндик эркин болбойт” сөзү калыс. Каалаган эркиндикти эзилген элге берген сырттагы күч жок. Эл аны өздөрү жеңип алышы керек. Бул татаал иш.

Эгер адамдар боштондугу үчүн эмне керектигин андай алышса, алар кыйын эмгек жолу менен акыры эркиндик бере турган аракеттерди иштеп чыга алышат. Ошондо гана алар жаңы демократиялык тартипти түзө алышат жана аны коргоого даяр болушат. Мындай түрдөгү күрөштүн натыйжасындагы эркиндик түбөлүк болот. Аны сактоого жана бекемдөөгө кызыкдар болгон күчтүү адамдардын жардамы менен бекемдеп турууга болот.

Тиркеме

Күрөштүн зомбулуксуз методдору.¹⁶

Нааразылыктын жана ишендирүүнүн зомбулуксуз методу.

Формалдуу билдирүүлөр.

1. Эл алдында чыгып сүйлөөлөр.
2. Оппозициянын каттары же колдоолору.
3. Уюмдардын жана институттардын билдирүүлөрү.
4. Кол коюлган эл алдындагы билдирүүлөр.
5. Каралоо документтери жана аң-сезимдүү билдирүүлөр.
6. Топтор жан массалык петициялар.

Кененирээк аудитория менен өз ара аракеттешүүлөр

7. Слогандар, карикатуралар жана символдор.
8. Желектер, постерлер жана байланыштар.
9. Маалыматча кагаздары , памфлеттер жана китептер.
10. Гезиттер жана журналдар.
11. Аудиожаздыруулар, радио жана телеберүүлөр.
12. Аба жана жер жазуулары.

Топту тааныштыруу

13. Делегат жиберүү (депутация).
14. Артынан түшүү.
15. Топтук агитация.
16. Пикетирлөө.
17. Тамаша шайлоолор.

Символикалык эл алдындагы актылар

18. Желектерди жана символикалык түстөрдү демонстрациялоо.
19. Символиканы тагынып жүрүү.

---

¹⁶ Бул тизме тарыхый аныкталмалары менен “Зомбулуксуз аракеттердин саясатынан” алынды, 2-бөлүм “күрөштүн зомбулуксуз методдору”.

20. Чокунуу, намаз окуу жана динге кызмат кылуу.
21. Символиканы тапшыруу.
22. Нааразычылыкты билдирүү белгисинде чечинүү.
23. Жеке менчиктин талкаланышы.
24. Жабдуунун символикалык каражаттары.
25. Портреттердин, сүрөттөрдүн демонстрацияланышы.
26. Нааразычылык белгисинде сүрөт тартуу.
27. Жаңы белгилер жана ысымдар.
28. Символикалык үндөр, мелодиялар.
29. Символикалык талаптар.
30. Орой мимика, жестикуляция (аракеттер).

Өзүнчө өкүлдөрдө кысым көрсөтүү

31. Чиновниктердин артынан түшүү.
32. Бийликтердин изге түшүүсү.
33. Бир туугандык мамилелер (нааразычылык билдиргендердин арасында).
34. Пикеттер, демонстрациялар.

Драмалык чыгармалар жана музыка

35. Юмордук пародиялоо (скетчтер) жана тамашалар.
36. Пьеса жана музыкалык түрдөгү оюндар.
37. Ырдоо.

Процессиялар жана салтанаттуу жүрүштөр

38. Марштар
39. Параддар.
40. Диний салтанаттуу жүрүштөр.
41. Зыяратка баруу.
42. Автоколонналардын процессиясы.

Курман болгондорду даңктоо

43. Саясий траур.
44. Өлүктү коюуну имитациялоо.
45. Демонстрациялык өлүк коюу.

46. Көмүлгөн жайларда ызаат көрсөтүү.

Коомдук жыйындар

47. Нааразычылык же колдоо көрсөтүү себебинен жыйындар.

48. Нааразычылык митингдери.

49. Нааразычылыктын жашыруун митингдери.

50. Диспут-семинарлар.

Аракеттерди токтотуу жана ыктыярдуу баш тартуу

51. Көтөрүлүштөр.

52. Унчукпоо.

53. Ызаат кылуудан баш тартуу.

54. Бир нерсеге , кимдир-бирөөгө далысын салуу.

Социалдык кооперативсиздиктин методдору

Өзүнчө өкүлдөрдү остракизм (кубалоо)

55. Социалдык бойкоттоо.

56. Тандалма социалдык бойкоттоо.

57. Лизистик аракетсиздик.

58. Анафемага(динден чыгарып жиберүү) берүү.

59. Интердикт.

Коомдук окуялар, салттар жана мекемелер менен кооперативсиздик.

60. Коомдук жаан спорттук ишмердүүлүктү токтотуп туруу.

61. Коомдук жумушту бойкоттоо.

62. Студенттик көтөрүлүш.

63. Коомдук моюн сунбоо.

64. Коомдук мекемелерден баш тартуу.

Социалдык системадан баш тартуу

65. Өз үйлөрүндө дайыма болуу (үйдө отуруу).

66. Абсолюттуу персоналдык кооперативсиздик.

67. Жумушчулардын активдүү жүрүшү.

- 68. Качуу, жоголуу.
- 69. Коллективдүү жоголуу.
- 70. Нааразычылык белгисинде эмиграция (Хижра).

Экономикалык кооперативсиздиктин методдору.

(1) Экономикалык бойкоттор

Керектөөчүлөрдүн аракеттери

- 71. Керектөөчүлөрдүн бойкоту.
- 72. Бойкоттолгон товарларды сатып алуудан баш тартуу.
- 73. “Аскетизм (жөнөкөйлүк)” саясаты.
- 74. Ижара үчүн төлөөдөн кармануу.
- 75. Ижара төлөөдөн баш тартуу.
- 76. Жалпы улуттук керектөөчүлүк бойкот.
- 77. Эл аралык керектөөчүлүк бойкот.

Жумушчулардын жана даярдоочулардын (жабдып туруучу) аракеттери.

- 78. Жумушчулардын бойкоту.
- 79. Өндүрүүчүлөрдүн (жабдып туруучулардын) бойкоту.

Агенттердин (коммерциялык) аракеттери

- 80. Жабдуучулардын жана склад башчыларынын бойкоттору.

Жеке менчик ээлеринин жана жетекчилердин аракеттери

- 81. Трейдерлердин (соодагерлердин) бойкоту.
- 82. Ижарага берүүдөн же менчикти сатуудан баш тартуу.
- 83. Локаут (Ишкерлер тарабынан жумушчуларды жана кызматкерлерди алардын чечимине баш ийдирүү үчүн бир же бир нече ишканаларды жабуусу).
- 84. Индустриялык жардамдан баш тартуу.
- 85. Соода агенттеринин башкы көтөрүлүшү.

Финансылык ресурстардын ээлеринин аракеттери

86. Банк салымдарынан баш тартуу.
87. Чогултуу төлөмдөрүнөн (салыктардан айырмаланып милдеттүү түрдө максаттуу төлөмдөрдөн болуп саналат, мамлекеттик органдар тарабынан компанияларга жана ишканаларга кызмат көрсөтүү акысын төлөө) жана салык суммасынан баш тартуу.
88. Карыздарды жан проценттерди төлөөдөн баш тартуу.
89. Фонддор менен кол үзүү жана кредиттерден баш тартуу.
90. Мамлекеттик салыктарды төлөөдөн баш тартуу.
91. Өкмөт акчаларынан баш тартуу.

Өкмөттөрдүн аракеттери

92. Ички эмбаргодорду (тыюу) салуу.
93. Кара тизмеге соода өкүлдөрүн киргизүү.
94. Сатууга эл аралык тыюу салуу.
95. Эл аралык сатып алуу эмбаргосу.
96. Эл аралык соода эмбаргосу.

Экономикалык кызматташуудан баш тартуу методдору.**(2) Көтөрүлүш****Символикалык көтөрүлүштөр.**

97. Нааразычылык себебинен көтөрүлүш.
98. “Тез арадагы” көтөрүлүш (спонтандык).

Айыл чарба көтөрүлүшү.

99. Дыйкандар көтөрүлүшү.
100. Жумушчу фермаларынын көтөрүлүшү..

Атайын топтор тарабынан уюшулган көтөрүлүштөр.

101. Күчүнө таасир этилген эмгек ишмердүүлүгүнөн баш тартуу.
102. Камактагылардын көтөрүлүшү.

103. Кол өнөрчүлөрдүн көтөрүлүшү.

104. Кесиптик көтөрүлүш.

Кадимки өнөр жай көтөрүлүштөрү.

105. Мекеме, уюмдардын көтөрүлүшү.

106. Өнөр жай көтөрүлүшү.

107. Көңүл айтууга байланыштуу көтөрүлүш.

Кууш профилдеги көтөрүлүш.

108. Деталдык көтөрүлүш (анча чоң эмес).

109. Ири көтөрүлүш (жалпы көтөрүлүш).

110. Жумуш темпинин төмөндөшү.

111. “Эрежелер боюнча” көтөрүлүш (мурдатан жана мыкты даярдыктагы көтөрүлүш).

112. Шарттарга нааразычылык себебинен көтөрүлүш.

113. Кызматтан отставкага кетүүнү билдирүүчү көтөрүлүш.

114. Чектелүү көтөрүлүш.

115. Тандалма көтөрүлүшү.

Бүтүндөй өнөр жайдын көтөрүлүшү.

116. Жалпы көтөрүлүш.

117. Биргелешкен көтөрүлүш.

Көтөрүлүштөрдүн жана экономикалык жабуулардын комбинациясы.

118. Hartal (хартал) (индиялык) жумушту жана сооданы токтотуу (нааразычылык жана траур себебинде).

119. Ишкананын экономикалык жабылышы.

Кооперативдиктен баш тартуунун методдору

Бийликтен баш тартуу (бийликке ультиматум жылдыруу).

120. Баш ийиүүнү токтотуу жана басаңдатуу.

121. Коомдук колдоодон баш тартуу.

122. Каршылашууну үгүттөгөн адабияттар жана кеп.

Кооперация менен өкмөттөн атуулдук баш тартуу.

123. Мыйзам чыгаруучу органдарга бойкот.
124. Шайлоолорду бойкоттоо.
125. Өкмөт кызматкерлерин жана жоопкерчиликтүү постторду ээлегендерди бойкоттоо.
126. Өкмөттүк мекемелерди, министрстволорду жана бийликтин башка органдарын бойкоттоо.
127. Өкмөттүк билим берүүчүлүк мекемелер менен өз ара аркеттешенүүнү токтотуу.
128. Өкмөттү колдоочу уюмдарды бойкоттоо.
129. Агенттерди (полиция кызматкерлери ж.б.) пайдаланган укуктардан баш тартуу.
130. Жеке айырмалуу белгилерди жана чектөөлөрдү ликвидациялоо.
131. Расмий дайындалган кызмат адамдардын колдоосунан баш тартуу.
132. Бийлик институтунун ишмердүүлүгүн токтотуудан баш тартуу.

Моюн сунуунун атуулдук альтернативалары.

133. Аргасыз баш ийүү.
134. Түздөн-түз көзөмөлдүн кокус жоктугунан моюн сунбоо.
135. Элдик моюн сунбоо.
136. Каймана моюн сунбоо.
137. Ортоктошуу үчүн массалык топтошуудан же митингдерден баш тартуу.
138. Отурган итальяндык көтөрүлүш.
139. Аскер чакырыгы жана депортация менен кооперативсиздик.
140. подпольеге кетүү, качуу жана жасалма жеке удостоверение алуу, маскировка ж.б.
141. Натуура мыйзамдарга, атуулдук моюн сунбоочулук.

Өкмөт мүчөлөрүнүн аракети.

142. Өкмөттүн жардамынан баш тартуу.
143. Маалыматты командалоо каналдарын блокадалоо.

- 144. Күтүү жана тоскоолдук көрсөтүү.
- 145. Кооперациядан жалпы администрациялык баш тартуу.
- 146. Кооперациядан юридикалык баш тартуу.
- 147. Атайы аракетсиздик жана кызматчыларды(полиция) пайдалануучулардан тандалма баш тартуу.
- 148. Козголоң.

Өкмөттүн ички аракеттери .

- 149. Квазизакондук четтөөлөр жана кармоолор.
- 150. Мамлекет бийлиги менен кооперативсиздик.

Эл аралык өкмөттүк аракеттер

- 151. Дипломатиялык жана башка көрүнүштөгү өзгөрүүлөр.
- 152. Дипломатиялык аракеттерди кечтетүү жана жок кылуу.
- 153. Өкмөттүн мыйзамдуулугун же өлкөнүн көз карандысыздыгын расмий таануусун токтотуу.
- 154. Дипломатиялык байланыштарды үзүү.
- 155. Эл аралык уюмдар менен байланышты үзүү.
- 156. Эл аралык органдардын мүчөлүгүнөн баш тартуу.
- 157. Эл аралык уюмдардан чыгаруу.

Зомбулуксуз интервенциянын методдору.

Психологиялык интервенция.

- 158. Элементтердин өзүн-өзү бетин ачылуусу.
- 159. Ачкачылык жарыялоо.
  - (а) Моралдык кысым көрсөтүү үчүн ачкачылык жарыялоо.
  - (б) Ачкачылык жарыялоо көтөрүлүшү.
  - (в) Сатираграфиялык ачкачылык жарыялоо.
- 160. Кайтаруу (жооп катары) териштирүү.
- 161. Зомбулуксуз харассмент (жумуш ордунда об’ектинин каалабаганына карабастан сексуалдык азыруулардын, ошондой эле башка аракеттердин түрлөрүн атоо үчүн пайдаланылган термин).

Физический интервенция.

162. Отуруу көтөрүлүштөрү, италиялыктарча көтөрүлүш.
163. “Турган” көтөрүлүш.
164. “Машинадагы, велосипеддеги” көтөрүлүш.
165. Талашка, дискуссияга, күрөшкө байланыштуу көтөрүлүш.
166. Завод, фабрикадагы көтөрүлүш.
167. “Жалынуу” көтөрүлүшү.
168. Зомбулуксуз чуркоолор.
169. Зомбулуксуз аба жүрүштөрү.
170. Зомбулуксуз кирип баруу.
171. Зомбулуксуз кыйкыруулар, эскертүүлөр.
172. Зомбулуксуз кыймылды татаалдантуу, өтмөлөрдү тосуу.
173. Зомбулуксуз ээлеп алуу, басып алуу (территорияны).

Коомдук интервенция

174. Жаңы коомдук моделдерди орнотуу.
175. Бейкамдык, көңүл коштук, жопкерсиздиктин өтө чыңалуусу.
176. Ишкана жумушунун токтотулушу.
177. Нааразычылыкты билдирүү.
178. Партизандык билдирүүлөр.
179. Альтернативалуу коомдук уюмдар.
180. Маалыматтын альтернативалуу системалары.

Экономикалык интервенция.

181. “Кайтаруу” көтөрүлүшү.
182. Отуруу көтөрүлүштөрү, италиялыктарча көтөрүлүш
(көтөрүлүштөгүлөр кандайдыр бир имаратты, орунду, мейкиндикти өз керектөөлөрүн канагаттандырганга чейин бошотуудан баш тартуу үчүн бир жерде олтурушат).
183. Территорияны зомбулуксуз басып алуу.
184. Блокадалуу каршылашуу.
185. Саясий мотивделген жасалмалуулук, фальсификация, жүлүүндүк.
186. Эскертүүдөгү сатып алуу.
187. Басып алуу, мүлктү күч менен тартып алуу.

- 188. Демпинг (товарларды чет өлкөгө өз баасынан жогорулатып сатуу).
- 189. Тандалма патронаж, колдоочулук мамиле (кандайдыр бир акцияга, ишканага карата).
- 190. Альтернативалуу сатылыш, соода рыногу.
- 191. Альтернативалуу унаа системалары.
- 192. Альтернативалуу экономикалык уюмдар.

Саясий интервенция.

- 193. Административдик системалардын өтө чыңалуусу.
- 194. Жашыруун агенттердин бетин ачуу.
- 195. Камактагыларды издөө.
- 196. “Нейтралдуу” мыйзамдаргы атуулдук моюн сунбоочулук.
- 197. Каршылаш менен кызматташтыксыз иштөө.
- 198. Экилик жогорку бийлик жана удаалаш.